Maurice Godelier

Toplumsal Yaşamın Temelleri

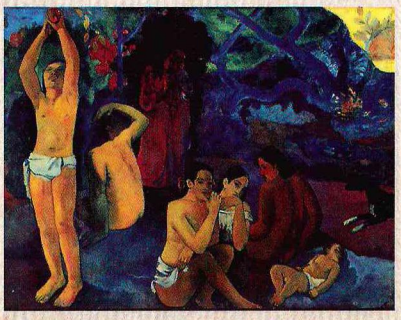

Türkçe Söyleyen: Ayris Taban

HERETİK

TOPLUMSAL YAŞAMIN TEMELLERİ
Maurice Godelier
Fondamentaux de la vie sociale
©CNRS Editions, 2019

Heretik Yayınları: 103 Antropoloji Serisi: 3

ISBN: 978-605-9436-69-4
©2022 Heretik Basın Yayın
Tüm hakları saklıdır. Yayıncı izni olmadan kısmen de olsa fotokopi, film, vb. elektronik ve mekanik yöntemlerle çoğaltılamaz.
1. Baskı: Ekim 2022, Ankara

Türkçe Söyleyen: Ayris Taban
Yayına Hazırlayan: Levent Ünsaldı
Redaksiyon: Levent Ünsaldı
Sayfa Düzeni ve Kapak: Ali İmren
Kapak Görseli: Paul Gauguin, 1897-1898, *"Nereden Geliyoruz? Biz Neyiz? Nereye Gidiyoruz?"*, Museum of Fine Arts, Boston, ABD.

Heretik Basın Yayın ve Organizasyon Tic. Ltd. Şti.
Aziziye Mahallesi, Kuloğlu Sok. 15/2, Çankaya, Ankara
Tel: +90 (312) 418 52 00 • Faks: +90 (312) 418 50 00
Sertifika No: 41952
İnternet Sitesi: heretik.com.tr
Twitter: twitter.com/heretikyayin
Instagram: instagram.com/heretikyayin
E-mail: info@heretik.com.tr

Bizim Büro Basım Evi Yayın ve Dağ. Hiz. San. ve Tic. Ltd. Şti.
Zübeyde Hanım Mah. Sedef Cad. 6/A Altındağ/Ankara
Sertifika No: 42488

Maurice Godelier

TOPLUMSAL YAŞAMIN TEMELLERİ

Türkçe Söyleyen

Ayris Taban

HERETİK

İÇİNDEKİLER

Giriş 7

Birinci Bölüm

Toplumsal İlişkiler 11

İkinci Bölüm

Varoluşun Beş Önkoşulu: İnsan Doğası Var Mıdır? 17

Üçüncü Bölüm

Akrabalık Sistemleri 27

Dördüncü Bölüm

Armağan 43

Beşinci Bölüm

Ölüm 47

Altıncı Bölüm

İmgesel 55

Sonuç 61

Giriş

CNRS[1] yayınlarının *Les Grandes Voix de la Recherche*[2] koleksiyonu bana eğitim ve araştırma yıllarıma geri dönme ve kanımca her biri antropolojide birer keşif olarak değerlendirilebilecek ve kendi disiplinimin ötesinde ilgi uyandırabilecek sonuçların bir tür dökümünü çıkartmayı deneme olanağı sağladı. Tüm sosyal bilim disiplinlerinin ortak nesnesi, insanlığı kendi içindeki çeşitliliğiyle ve yaşamın ortak unsurlarıyla beraber kavramaktır. İnsanlığı anlamanın yolu, tüm sosyal bilim dallarını seferber etmeyi gerektirir.

Ecole normale supérieure'de felsefe yeterliliğimi almamı müteakip, o zamanlar sosyoloji sertifikası da içeren bir felsefe lisansı, bir psikoloji lisansı, modern edebiyat dalında bir lisans yaptıktan sonra ve devamında, insan beynini incelemek üzere Profesör Soulairac'ın gözetiminde Tıp Fakültesinde geçirdiğim bir yılın ardından "Ekonomik Araştırmalar ve Programlama Merkezi"nde bir yıl geçirdim. Bu merkez, kapitalist tipte bir piyasa ekonomisi ya da sosyalist tipte bir planlı ekonomi üzerine matematik modellemeler yapmaya odaklı bir merkezdi. Charles de Gaulle bu kurumu Planlama Komisyonuna[3] personel temin edebilmek için kurmuştu.

---

1 Türkçe Söyleyen Notu [T.S.N.]: CNRS: *Centre national de la recherche scientifique* (Ulusal Bilimsel Araştırma Merkezi).

2 T.S.N.: Bilimsel Araştırmanın Büyük İsimleri.

3 T.S.N.: *Commissariat général du Plan*: 1946 yılında kurulan bu

Burada geçirdiğim bir yıldan büyük keyif aldım, matematikçilerle çalışmak beni bu yönde devam etmemeye ikna etmiş olsa da. Üstelik matematikte çok da iyi olduğum söylenemez, maalesef çok fazla hesaplama hatası yapıyordum. Ekonomik Programlamalar Merkezinde geçirdiğim bu bir sene beni çok sayıda iktisatçıyı okumaya yöneltti. O zamanlar tamamını okuyup bitirdiğim Marx'ın *Kapital*'inin yanı sıra (ki bu yaklaşık 7 ayımı almıştı), Keynes ve birçok matematikçi iktisatçının çalışmalarını okudum. Ancak ekonomik ilişkilere dair bu yaklaşımlar sadece soyut modeller üretmekle sınırlıydı. Oysa başka bir seviyede yürütülmesi gereken somut çalışmaların gerekliliğini hızlıca fark ettim. Benim isteğim, gömülü biçimde mevcudiyetini koruyan ve kapitalizme tabi farklı "ekonomik sistemleri" karşılaştırmaktı. Sonrasında, Anglosakson ülkelerde oldukça gelişkin olan ancak Fransa'da henüz o kadar varlık göstermeyen iktişat antropolojisini keşfettim. Fransa'da o zamanlar bu alandaki tek uzman Claude Meillassoux'ydu, ki o da bu dalı ABD'de keşfetmişti.

Entelektüel anlamda bir kez daha göç etmem gerektiği sonucuna vardım: Felsefeden ekonomiye geçmiştim, şimdi de ekonomiden antropolojiye geçmem gerekiyordu.

O dönemde *Kapital*'in yöntemi ve yapıları üzerine üç makale yazmıştım. Bu makaleleri o zamanlar tanımadığım Lévi-Strauss'a yolladım. Bana teşekkür etmek için kısa bir not gönderdi ve çok bilinmemesine rağmen felsefe yeterliliğini [*agrégation*] verdikten sonra kendi yüksek lisans tezini

kurum, Fransa'nın karma bir ekonomik model tatbik ettiği bir dönemde orta-uzun vadeli planlar hazırlamakla görevlendirilmişti. Türkiye'deki muadili: Devlet Planlama Teşkilatı (DPT).

Kapital üzerine yaptığını söyledi. Bu sayede, Fernand Braudel'in yanında araştırma koordinatörlüğü yaptıktan sonra kendimi şaşkınlık ve mutluluk içinde Claude Lévi Strauss'un yanında asistan olarak çalışırken buldum. Artık *Collège de France*'ın Sosyal Antropoloji Laboratuvarının bir üyesiydim.

Bir antropolog, saha çalışmalarıyla var olur. Saha çalışması yapmayan bir antropolog, filozoftur. Böylelikle Unesco tarafından, iktisadi planlamanın kırsal topluluklar üzerindeki etkilerini çalışmak üzere, daha henüz bağımsızlığını kazanmış olan Mali'ye bir seneliğine gönderildim. O zamanlar Mali, Modibo Keïta ve Afrika Demokratik Birliği tarafından yönetiliyordu. Oraya giderken oldukça istekliydim. Malililer yeni bir yol, sosyalist bir kalkınma yolu seçmişti. Bir yıl boyunca sık sık Planlama Bakanı ile görüşmeye çalıştım. Ülkede bir İktisadi Planlama Bakanı ve planlama ekipleri vardı fakat ortada bir plan yoktu! Belki de bunun için henüz çok erkendi. O dönem boyunca ABD'de iktisat antropolojisi üzerine yayımlanmış ve bana ileride çok faydalı olacak 42 kilo ağırlığında kitap ve makale fotokopisi okudum.

Mali'den döner dönmez, Lévi-Strauss'u ve Güney Amerika toplumları üzerine uzun süre çalışmış olan Alfred Métraux'yu Mali'de herhangi bir saha çalışması yürütemediğim hususunda bilgilendirdim. O dönemler 60 yaşında olan Métraux bana şöyle dedi: "Neden Bolivya'ya gidip gençken benim ilk araştırmalarımı yürüttüğüm sahayı yeniden çalışmıyorsunuz?" Böylece bu yönde ilk hazırlıklara giriştik. İki ay boyunca Alfred Métraux'yla sürdürdüğüm dostça sohbet ve karşılaşmaların sonunda işin hazırlık kısmını tamamladık. Bir Çarşamba günü öğleden sonra Métraux'nun yanın-

dan ayrıldım. Ertesi gün, onun yanından ayrılmamın hemen ardından intihar ettiğini öğrendim. Bagneux mezarlığındaki cenazesinde, bana bundan sonra ne yapacağımı soran Lévi-Strauss ile beraberdim. Hiçbir fikrim yoktu. O da bana şöyle dedi: "Artık antropolojinin cenneti Papua Yeni Gine."

Patronunuzdan gelen bir teklife hayır diyemezsiniz! Sonrasında Yeni Gine üzerine birçok okuma yaptım ve en az iki yıl sahada kalmaya karar verdim. Bu nedenle CNRS'e naklim gerçekleşti zira böylesine uzun bir saha çalışmasının masraflarını karşılayabilecek tek kurum oydu.

Böylece önce üç yıl boyunca, 1966-69 arasında kesintisiz biçimde sahada araştırmalarımı sürdürdüm. 1969-1988 arasında ise Yeni Gine'ye birçok kez gidip geldim. Bu, toplamda, Yeni Gine'nin iç kesimlerindeki küçük bir kabile içerisinde gerçekleştirilmiş yaklaşık yedi yıllık bir gözlem birikimi demekti.

Toplumsal İlişkiler

Papua Yeni Gine'deki Baruya kabilesi, sömürgeci Avustralya idaresi tarafından sadece ve sadece 1960 yılında "keşfedilmiş" ve kontrol altına alınmıştı. Dolayısıyla ben sadece on yıl kadar önce taş aletlerini kullanmayı bırakmış bir kabileye gelmiş bulunmaktaydım.

İkinci Dünya Savaşı boyunca, Yeni Gine'de çelik pala ve baltalar oldukça yaygınlaşmıştı. Baruyalılar bunların ne olduğundan bihaberdi ancak yine de çelik pala ve baltaları gördüklerinde, bir kalıp toz karşılığında bunları "satın aldılar." Böylelikle, yaşamlarındaki ilk "beyazı" görmeden önce dahi ekonomilerini değiştirmeye başlamış oldular -bu değişimi mümkün kılan aletlerin Almanya Solingen ve İngiltere Sheffield'dan geldiğini bilmeksizin.

Farklı bir topluma dair bilgi ne kadar derinleştirilirse, söz konusu toplumun kendi özgünlüğü dâhilindeki evrensel unsurların varlığı da o denli keşfedilir. Dolayısıyla hususi olanı kavramak, bizi evrenselden uzaklaştırmaz, zira hususi içinde, toplumsal ilişkileri yapılandıran sabitler [*invariant*], başka toplumlarda da bulunan sabitler keşfederiz. Bu, bir toplumdan diğerine doğru söz konusu olabilecek bir [kültü-

rel] yayılmanın [*diffusion*] sonucu da değildir. Bir toplumun var olabilmesi için [bazı] ön koşulların yerine getirilmesi gereklidir.

Araştırmalarım boyunca bu yönde bazı sonuçlara ulaştığım kanısındayım. Burada bana bu sonuçların bir dökümünü çıkartma imkânı verildi. Bu sonuçları, ulaşılma sırasına göre kronolojik bir şekilde sunmaktansa, onları daha ziyade teorik bir biçim altında, aralarında tematik bağlantılar kurarak ve az çok birbiri içine geçmiş problemler şeklinde sunacağım.

Çoğu antropolog ve tarihçi, araştırma kariyerlerine genç yaşta başlar. İncelenecek bir alan seçerler (ya da "hamileri" onların yerine bu kararı verir). Örneğin akrabalık ilişkileri ya da dinler üzerine çalışırlar. Bir toplumsal ilişkinin ne anlama geldiği sorusunu çoğu zaman kendilerine sorma zahmetine girmeksizin toplumsal ilişkilerin belli bir alanına doğru yönelirler. Neticede [*Collège de France*'daki] antropoloji laboratuvarına girdiğimde ben de aynı şeyi yaptım. Ekonomiye olan ilgimi bilen Lévi-Strauss bana şunu söyledi: "Bildiğiniz üzere akrabalık ve din üzerine çalışıyorum. İşin ekonomik kısmıyla ilgilenecek birine ihtiyacımız var." Bana gayet uyan bu işi hiç sorgulamadan üstlendim. Ancak, kariyerim sırasında ve tarihçiler ve antropologlar arasında tanık olduğum sayısız tartışma neticesine bu sorgulamayı bir şekilde yapmam gerektiğini ve [toplumsal ilişkinin] net ve analitik açıdan etkili bir tanımına ulaşmam gerektiğini fark ettim. Aslına bakılırsa, sahaya gitmeden önce, gençken sahip olabileceğim türden basmakalıp bir tanım da ne kadar işe yarardı bilmiyorum.

Bana göre toplumsal bir ilişki, iki veya daha fazla birey ve hatta iki veya daha fazla insan grubu arasındaki, birbirini tamamlayan, hatta bazen birbirine karşıt, ayrıksı ilişkiler demetidir. Basit bir örnek verelim: baba-kız ilişkisi. Bu ilişki iki yönlü bir ilişkiden oluşur: Baba ile kız çocuğu arasındaki ilişki ve kız çocuğu ile baba arasındaki ilişki. Bu iki ilişki birbirinden farklıdır, ancak zorunlu olarak birbirlerini tamamlayacak şekilde işlerler; aksi takdirde kelimenin tam manasıyla bir ilişkiden bahsedilemez.

Dolayısıyla toplumsal ilişkiler, maddi, sosyal, hissi vb. mahiyette ilişkiler demetidir. Fakat bunun da ötesine gitmek gerekir. İlginçtir ki pek çok sosyolog ve antropolog verili bir ilişkiye dair temsilleri nereye koyacağını bilmez. Temsillerin kendisini ilişkiden ayırırlar, sanki söz konusu olan ilişkiden tamamıyla ayrı bir ideolojiymiş gibi. Oysa bu tamamen yanlıştır. Toplumsal ilişkinin bireylere içkin bir yapısı vardır. Zira bir ilişki aynı anda hem bireyler *arasında* hem de bireylerin *kendinde* mevcuttur. Eğer bir ilişkinin bireyler "arasındaki" ve bireyin "kendindeki" çifte mevcudiyetini unutursak ne ilişkinin kendisini ne de insanların kendi yaşamları ve ilişkilerine dair yorumlarını doğru biçimde analiz edebiliriz.

Başka bir örneği ele alalım: evlilik. Hangi toplum ve bu toplumun bünyesindeki hangi akrabalık sistemi olursa olsun, evlilik yolunda ilerleyen iki birey, ilkin, evliliğin ne olduğunu, ikinci olarak kiminle evlenilemeyeceğini, üçüncü olarak da neden evlendiklerini ve kimle evlenilebileceğini bilmelidir. Dolayısıyla bir ilişki içinde, benim *fikrî* olarak adlandırdığım, kural koyucu ve yasaklayıcı norm ve temsillerden mürekkep bir dizi unsur vardır. Ancak, bu fikrî

unsurlara her zaman, ilişkinin kendisini düşünme ve yaşama biçimimizle alakalı hissî unsurlar eklenir. Tüm bunlar mahremiyetimizin ve öznelliğimizin parçasıdır. Ne yazık ki birçok sosyal bilimci, belli bir açıdan nesnel olan bu öznel unsurlarla ne yapacaklarını genelde pek bilmez. Bireylerin geçmişte müdahil oldukları ya da halen sürdürdükleri ilişkilere dair fikirlerini ayrı bir yere koyarlar ve bu fikirlere birer "ideoloji" muamelesi yaparlar.

Bu nedenle, bir ilişkiyi yaşama biçimimizin, bu ilişkiyi düşünme biçimimizde de bir değişikliğe yol açarken aynı zamanda ilişki deneyiminin kendisini, yani yaşanan duygulanımları da değiştirdiğini anlamak çok önemlidir. Bir ilişkiyi deneyimlemek ve yaşamak belli temsil ve duyguları da kapsıyorsa bu, Ben'de her zaman birçok Ben'in mevcut olduğuna işaret eder. İster Baruyalı ister Fransız olsun, her bireyde, içinde bulunduğu dünya ve kendisine dair temsil ve yargılardan müteşekkil bir *soyut Ben* vardır. Fakat aynı zamanda, herhangi bir ilişkiye girmeden önce bile her bireyin bir toplumsal statüsü vardır ve bu durumda da bir *toplumsal Ben* devreye girer. Kişi söz konusu ilişkiden acı çekiyorsa ya da tersine bu ilişki ona mutluluk veriyorsa, öyle ya da böyle bu duygulanımlar onun özel Ben'ini etkileyecek ve besleyecektir. Neredeyse tüm toplumsal ilişkiler Ben'in bu üç yönünü devreye sokar: *soyut Ben*, *toplumsal Ben* ve *özel Ben*. Bundan ötürü psikoloji ve antropolojiyi bir araya getirebilmek gerekir. Sosyal bilimler, toplumsal ilişkilerin ve bu ilişkilerin tarihsel dönüşümlerinin incelenmesi ise, bu ilişkilerin her çağda nasıl deneyimlendiğini, yaşandığını da anlamak gerekir.

Bir ebeveyn-çocuk ilişkisinin fikrî ve hissî olandan daha fazlasını içermesi gayet anlaşılırdır; böyle bir ilişki maddi ve toplumsal manada koruma edimleri içerir. Bir çocuk, doğduğunda ve sonraki yıllarda tek başına hayatta kalma yetisine sahip değildir. Ebeveynlik görevini üstlenen kişiler, sevgilerine ek olarak, çocuğun hayatta kalması için gerekli maddi unsurları sağlamak durumundadır.

Aynı şekilde, birbiriyle uyumlu toplumsal ilişkiler olduğu gibi, uyumlu olmayan ilişkiler de olduğunu gözlemlemek ilginçtir. Bu bizi önemli bir teorik noktaya taşır. Örneğin, kabile toplumlarında bir piyasa ekonomisinin gelişmesi, akrabalar, müttefikler ve komşular arasında karşılıklı armağan alışverişine dayalı bir ekonomiyi önce baskılar, sonrasında da onu yavaş yavaş yok eder. Birbirini dışlayan ilişki formlarının tarihsel olarak görünür bir biçim almasını müteakip, ilişkilerin birbiriyle uyumluluk veya uyumsuzluğuna dair özellikler güncel biçimde karşımızda durur. Bu özelliklerin kaynağı bireyler değildir. Bunlar bireylerin içinde bulunduğu ilişkilerin özellikleridir –ki Postmodernizm'in unuttuğu da budur. Kabul edilmesi gereken, bu özelliklerin nesnel olduğudur.

Her toplumsal ilişki, sadece ve sadece, doğasını ifade eden ve bunu toplumun diğer üyelerine de ileten simgesel biçimlere bürünerek var olabilir. Örneğin, Konfüçyüs ebeveynler ve çocuklar arasındaki ilişkiler üzerine bir risale yazmıştır. Bu risalede, babaya, büyük erkek kardeşe ve arkadaşa karşı takınılması gereken tavırların ve saygılı davranışların özetini buluruz. Tüm bu kurallar Çinliler için anlaşılırdır zira imparator figürünün egemen olduğu bir topluma özgü ataerki ve soy bağı nosyonlarını ifade eder.

İnsanların düşündüğü ve yaptığı her şey, bunların anlamının anlaşılabilmesi için, paylaşılan bir şifre içeren simgesel bir dayanağa sahiptir, örneğin Hristiyanlar için haç. Kristof Kolomb, yanında haç sallayan ve Tanrı'ya Latince dua eden İspanyol bir keşişle birlikte Karayip sahillerine ilk kez ayak bastığında, adalarında ilk defa beyaz tenli bir insan gören yerliler, haç şeklindeki bir tahta parçasının ne anlama geldiğini nasıl anlayabilirdi? Bunu ancak ve ancak isteyerek ya da zorla Hıristiyanlaştırıldıklarında anlayabildiler.

İmgesel ve simgesele dair meseleleri ele alabilmek için, insan bilincinin neyden ibaret olduğuna ilişkin net bir fikre sahip olmak gerekir –ki bu da psikologların analiz sahası ve filozofların düşünce alanıdır. Bilinç öyle bir özelliğe sahiptir ki verili bir anda hem orada olabilirim hem de olmayabilirim. Bilinç, verili bir anda hem o anın içinde olma hem de olmama gibi bir özelliğe sahiptir. Örneğin, şu anda buradayım, insanları görüyorum, onlarla konuşuyorum. Ama aynı anda aklımda, uzun zaman önce ölen annemin hatırası var. Bilinç her an, artık veya henüz var olmayanı imgeleyebilir. Düşüncenin geleceği önceleyebilme, olası ya da imkânsız gelecek senaryoları imgeleyebilme, gerçek şeyleri hatırlayabilme ya da hiçbir zaman mevcut olmamış şeyleri tasavvur edebilme becerisi evrenseldir. Neden her toplumda ve her çağda, bazen gerçek toplumsal ilişkilere dönüşen imgesel dünyalar tasavvur edebildiğimizi anlamaya imkân veren de bu beceridir.

İkinci Bölüm

Varoluşun Beş Önkoşulu: İnsan Doğası Var Mıdır?

Sosyal bilimler, düşüncenin ürettiklerini ve düşüncenin bilinçle ilişkisini kavramak için merkezi sorular sormaya zorlar. Düşüncenin gücü hem imgelemin hem de yeni toplumsal ilişkilerin veya yeni dinlerin yaratılışının kaynağındadır. Bundan ötürü, düşünceye dair belli bir teoriyle sahip olmaksızın sosyal bilim (tarih, arkeoloji vb.) yapılamaz. Zira analiz etmek ve anlamak için, kültürlerin çeşitliliğinde neyin ortak neyin farklı olduğunu bize kavratabilecek bir araca sahip olunmalıdır.

İkinci Dünya Savaşı sonrasında, o zamanlar henüz genç bir filozofken, sorulması neredeyse yasak bir soru bana kendisini yavaş yavaş dayattı. Aslına bakılırsa, Postmodernizm'den önce bile insan doğası nosyonu hâlihazırda bir kenara atılmıştı. O zamanlar bu nosyon, insanlığı ve gerçekliğini kapalı bir tanım içerisine sıkıştıran özcü felsefelerden türemiş görünüyordu. Sartre, o dönemler bu özcü felsefelere karşı, insan varoluşunun özgürlük olduğu ve varoluşun özü öncelediği fikrini koymuştu.

Çalışmalarımda ilerledikçe, insan doğasının gerçekten de var olduğunu fark ettim. Böylece bu hususta muhalif bir pozisyon almış oldum. Ancak insan doğası bazı filozoflar tarafından bir öz olarak kabul edilirken, aslında ben onu insanın var olmasını sağlayan bir dizi önkoşul (biyolojik, tarihsel, vb.) olarak aldım. Bundan ötürü, bir beşer varlığın tarihte belli bir toplum içerisinde ortaya çıkmasını sağlayan ön koşulları belirlemeye çalıştım. Bu önkoşullar gerçekte her dönem ve her toplum için geçerlidir.

Böylece, bir insanın doğumunu önceleyen, hatta bu noktada onun birincil doğasını oluşturan ve sonrasında buna ucu açık ve öngörülemez kendi kişisel hikâyesinin ekleneceği beş önkoşul belirledim.

- *Birinci önkoşul.* Birey hiçbir zaman kendisinin kökeninde değildir; ona bedenini ve cinsiyetini veren (kendisi sonrasında bu cinsiyeti yadsıyıp bir trans bireye dönüşse de) bir erkek ve kadından doğar. Öyle ki eşcinsel bir çiftin durumunda bile, örneğin iki erkek birey bir çocuk evlat edindiğinde, bu çocuk erkek ve dişi gametlerin birleşiminin bir sonucudur.

- *İkinci önkoşul.* Bir birey, ancak ve ancak diğer insanların, genellikle yetişkinlerin, onu dünyaya getiren veya evlat edinenlerin bakımı sayesinde varlığının ilk yıllarında hayatta kalır. Bu yetişkinler, çocukla kurdukları ilişkinin doğası sebebiyle, onun hayatta kalabilmesi için kendilerini onu korumak zorunda hissederler ve bu tüm toplumlar için geçerlidir.

- *Üçüncü önkoşul.* Birey her zaman kendi seçmediği bir zamanda ve toplumda doğar. Doğumumuz,

başlangıçta ne olduğumuz, özgürlüğümüzü aşan bir konudur.

- *Dördüncü önkoşul.* Birey, kendisine ve başkalarına anlamlı gelen simgeleri gönderme ve anlama yetisine genetik olarak sahip olduğu için, ebeveynleri tarafından kullanılan dili önce anlar, sonrasında da bu dili konuşur. Bireyin ne kendisinin seçtiği ne de tek başına icat ettiği bu dil, içine doğduğu kültürün temel unsurlarını bünyesinde taşır. Son araştırmalara göre, anne karnındaki bir çocuğun, annesinin sesini diğer kişilerin sesinden ayırt edebildiği görülmektedir. Etrafında Fransızca ya da Çince konuşan kimseler olup olmamasına göre çocuk, söz konusu dilin tını ve ses yapısına hâlihazırda aşina olabilmektedir. Dolayısıyla daha konuşmaya başlamadan önce bile o dili anlamaya koşullanmış durumdadır.

- *Beşinci önkoşul.* Birey, genellikle aile olarak adlandırılan bir grupta doğar ve büyür. (Bu, antropologlar için karmaşık bir konudur çünkü birçok farklı akrabalık sistemi ve aile formu vardır). Kişi her zaman, az çok olumlu ya da olumsuz bir statüye sahip bir toplumsal gruba (bir klana, kasta ya da toplumsal sınıfa) mensuptur. Bugün Hindistan'da, bir kişi Brahman olarak doğarsa, hayatının geri kalanında da Brahman olarak kalacaktır; eğer Kshatrya olarak doğarsa, bir savaşçı topluluğuna doğuştan dâhil olmuş olacaktır. Aynı şekilde, Müslüman bir ülkede, doğuştan Müslümansınızdır. Dolayısıyla, bir çocuk her toplumda, başlangıçta kendisine iliştirilmiş bir toplumsal konumla, yani ebeveynlerinin konumuyla beraber doğar; bu konum ona çeşitli yaşam yörüngelerini [baştan] açar ya da kapar. Yine Hindistan

örneğinden ilerlersek, kast sistemi dışından ya da düşük kasttan bir grupta doğmuşsanız, üniversiteye gitmeniz güç olacaktır. Ancak tam da bu kast sisteminden ötürü Hindistan, Dalitlere (yani kast sistemi dışında olanlara veya düşük kastlarda bulunanlara) üniversite veya idarede belli sayıda yer açabilmek için pozitif ayrımcılık ilkesini tesis etmiştir. Böylelikle görülmektedir ki verili bir toplum ya da dönemde doğmuş olmak hâlihazırda ve kısmen bir yaşam yörüngesini etkiler.

Bu beş önkoşul bir öz teşkil etmez; bunlar varoluşun önkoşullarıdır. Bunları insan doğası olarak adlandırıyorum çünkü bu önkoşullar özgürlük alanımızın ötesindedir ve çünkü onlar olmadan varoluş da yoktur. Dolayısıyla insan, en başından beri *aynı anda* hem biyolojik hem toplumsal hem de tarihsel bir varlıktır. Eğer böyleyse, kültürün insan varoluşuna sonradan "eklendiğini" söyleyemeyiz. İnsan, sadece ve sadece, verili bir toplum ve kültür içerisinde büyür ve gelişir.

Bu beş unsuru "sabitler" [*invariants*] olarak adlandırıyorum. Bunlar ne insan iradesine ne de özgürlüğüne bağlıdır ve bireyin başlangıç noktasını ve müteakip gelişimini kavrayabilmek için temel önemdedir. Bu sabitler aynı zamanda tarih ve kültür ötesi bir mahiyettedir ve *Homo sapiens*'in varoluşundan bu yana, diğer hominin türleri de dâhil olmak üzere her birey için geçerlidir. Filozof olup insandan söz ederken, bu kökensel belirlenimi unutmamak gerekir.

Ancak insan doğası insan gerçekliğini tamamen kapsamaz. Peki neden? Çünkü insan doğasına bir de tarih eklenir

ve tarihin kendisi ucu açık bir alandır. İnsanlık tarih boyunca her zaman farklı yaşam biçimleri, farklı türde toplum ve dinler inşa etmiştir. Ne söylenirse söylensin tarihin bir sonu yoktur. Tarih, bireyler için olduğu kadar toplumlar için de, her zaman kısmen ya da tamamıyla öngörülemez gelecek ihtimalleri üzerinden ilerleyen ucu açık bir alandır.

Eğer insanların insanlığı, ortak bir insan doğası ve bilinmeyen ve öngörülemez bir geleceğe açık bir tarihin birleşimiyse, insana dair genel ve kapsayıcı bir bakış sunabilen hiçbir teorik hattan da bahsedemeyiz. Filozoflar toplumun ya da "insanlığın temellerini" açığa çıkarmaya imkân verecek türden yüksekte bir konum işgal ettiklerini sıklıkla iddia etseler de (Heidegger'in yaptığı gibi, insanın ölmek için var olduğunu söyleyerek ya da diğerleri gibi, Tanrı için var olduğunu iddia ederek) ne sosyal bilimlerde ne de felsefede olası bir bütünleştirme mümkündür. Tüm felsefeler veya neredeyse hepsi soyut genelleştirmeler temelli bir bakış açısı benimser. Fakat felsefe genelleştirmeler alanında dinler tarafından yenilgiye uğratılır. Gerçekten de dinler insanlığa, modern bilimlerden farklı olarak, genel söylemler dâhilinde şu türden genel sorulara genel cevaplar sağlar: Nereden geliyorum? Ben kimim? Nereye gidiyorum? Cevaplar kitaplarda bulunabileceği gibi -tıpkı Mahayana (Büyük Taşıt), Hinayana (Küçük Taşıt) gibi Budist metinlerde olduğu gibi-, çok kısa mitik anlatılarda da bulunabilir –dini inançlarının bir nevi yoğunlaştırılmış şekli olan Baruya mitlerinde olduğu gibi. Böylelikle birey, kendisine nereden geldiğini, nereye gittiğini ve ölümden sonra da nereye gitme ihtimali olduğunu söyleyen inanç ve kaynaklarla donatılır.

Buna karşın bilimler, insan ve evrenin ne olduğu hususunda hiçbir zaman genel bir cevap üretemezler, çünkü çözülen her problem yenilerine kapı aralar. Kuşkusuz, bilimlerden yararlanarak kurallar ve ihtiyati ilkeler tesis edilebilir (örneğin kamu sağlığının korunmasına veyahut kişinin kendi bedenine ilişkin ya da genel olarak evren [çevre] ve iklim özelinde doğru davranış kuralları, vb.). Fakat bilimin ahlaki kurallar koyması güçtür.

Baruyalar, Protestan papazlar tarafından Hıristiyanlaştırılmıştır. Yanlarına ilk geldiğimde henüz Hristiyan değillerdi, onları İsa'nın yoluna sokmak için gelmiş olan ilk misyoner ve dilbilimcinin tercümanı olarak çalışan kişi dışında. Ben yanlarından ayrıldıktan sonra ise oldukça hızlı bir şekilde ve toplu halde din değiştirdiler. Hıristiyanlaşmalarının iyice belirginleştiği sıralarda, Baruyalar arasında doktora tezini hazırlamakta olan genç bir kadın araştırmacıya, içlerinden biri Hıristiyanlık ile atalarının dini arasında aslında bir fark olmadığını söyler. Öldürmek, çalmak, tecavüz etmek ve yalan söylemek neticede her ikisinde de yasaktır. Fakat şurası da açıktır ki "istediğin zaman komşunu öldürebilirsin, onu yağmalayabilirsin, ona tecavüz edebilir ve yalan söyleyebilirsin" şeklinde kuralların var olduğu bir toplum olabilir mi? Elbette hayır. Dolayısıyla, toplum halinde yaşamayı koşullandıran evrensel asgari kurallar mevcuttur. Birlikte yaşamanın temelinde her zaman bir emir ve yasaklar çekirdeği mevcuttur.

Diğer yandan, Baruyalar inisiyasyonlar boyunca genç erkeklere şunları tekrarlayıp dururdu: "Düşmanını öldürebilir, onu yiyebilirsin (zira öncesinde Baruyalar yamyamdı),

düşmanının kadınlarına tecavüz edebilirsin, vb." Her toplumda olumlu ve olumsuz buyruklar vardır, örneğin toplumun kendini savunması için bir ordusu vardır fakat aynı zamanda bu ordu savaşmak, yani düşmanları öldürmek için de kullanılır.

Gelecek neden öngörülemez? Geçmişte olup bitmiş olandan hareketle gelecekte olacak olanı söyleyemeyiz. Dinlerin ve akrabalık ilişkilerinin kendi aralarındaki kombinasyonu vb. gibi gözlemleyebildiğim olgular, her zaman olumsal olayların ve bağlayıcı gerekliliklerin bileşiminin bir sonucu olarak karşımıza çıkar. Toplumsal yenilikler her zaman bir olumsallık ve gereklilik karışımının ürünüdür. Bir örnek verelim.

Bir gün sahada, bir grup Baruyalı erkek ve kadın, tanıdığım parlak bir genç adamla birlikte yanıma geldi ve bana şunu dedi: "Maurice, isimlerimizi Hıristiyan isimleriyle değiştirmek istiyoruz. Yazmayı bilmediğimiz için de senin bu isimleri bir deftere yazmanı istiyoruz." Elime bir kâğıt alıp hangi isimleri almak istediklerini sordum. John, Simon, Sarah… İncil'de yer alan isimler. Onlara şöyle dedim, "Dikkatli olun, isimlerinizi değiştirirseniz, diğer tüm klanlarda da John'lar, Mary'ler olacak, oysa mevcut haliyle tüm isimleriniz kendi klanınıza özgü. Eğer adınız Gtawaye ise bu, Andavakia klanından olduğunuz için böyle. Başka bir klan bu isimi kullanamaz." Bana bunu umursamadıklarını söylediler, ben de neden bunu yaptıklarını sordum. "Çok basit, modern olmak istiyoruz." Bunun üzerine ben de şu soruyu sordum: "Sizin için modern olmak ne demek?" Parlak zekâlı genç adam sözü aldı: "Maurice, çok basit: Modern olmak; İsa'nın

yolundan gitmek ve ticaret yapmak." Bu kayda değer bir cevaptı zira her şeyi birkaç kelimeyle özetliyordu. İsa'nın yolunu takip etmek, bir Batı dinine geçmek; ticaret yapmaksa Batı dünyasına piyasa üzerinden girmek ve örneğin, Baruyaların kendilerinin içmediği ancak bir radyo ya da pala almak için sattıkları kahveyi üretmekti.

Bir toplumdaki değişimler teleolojik bir gerekliliğin sonucu değildir. Bu değişimler her zaman bireysel varoluşların olumsallığının ve bir sorunu çözme gerekliliğinin ürünüdür. Şematik olarak meseleye böyle bakıyorum, ama sanırım herhangi bir antropolog veya tarihçi de bu fikri paylaşacaktır.

Birçok filozof ya da din âlimi, insan toplumunun kökeni ve temelleri sorusunu kendisine yöneltir –ki bu da aslında insan doğası nosyonunu farklı açılardan sorgulamaktır. Genellikle bireylerin birbirleriyle kurabileceği "toplumsal bağlardan" yola çıkan teoriler önerilir. Tüm bunlar aslında yüzeyseldir ve cevabı ıskalamaktan başka bir sonuç doğurmaz. İşin doğrusu şudur ki insanlık *doğal olarak* sosyal bir türdür. Toplum halinde yaşamayı keşfeden insanlık değildir; doğanın kendisi soysal türleri yaratmıştır ve biz de sadece bunlardan biriyiz. Gen havuzumuz bonobolar ve şempanzeler ile %97 oranında ortak. Antropoloji ile değil de etoloji [zoolojinin, hayvan davranışlarını inceleyen alt dalı, t.s.n] ile ilgilendiğimizde, şempanze veya bonobo toplumları üzerine çalıştığımızda, onların da gruplar halinde yaşadığını görürüz. Bu memeli türlerinde izole bireylerden, hatta ailelerden bile bahsetmek güçtür –bir ihtimal goriller hariç. Bize en yakın hayvan toplumları gruplar halinde yaşar,

bölgelerini müdafaa eder ve hatta komşu gruplara saldırır. Böyle bir grup içerisinde çeşitli düzeyde hiyerarşiler vardır: erkekler arasında bir hiyerarşi, dişiler arasında bir hiyerarşi ve nesiller vb. arasında bir hiyerarşi. Buna karşın, yine aynı hayvan toplumlarında, bireyleri de içeren iş birliği biçimleri, ittifaklar, kısacası hiyerarşiyi, dolayısıyla da tahakkümü, dayanışma ve karşılıklı yardımlaşmayla birleştiren bir toplumsal yapı da mevcuttur.

Bizler bir *hominin* türüyüz; arkeologların düzenli olarak güncellediği diğer yok olmuş paralel türler arasında hayatta kalabilmiş olanıyız. Diğer bir ifadeyle, var olmuş tek *hominin* türü olmamakla birlikte, aralarında hayatta kalabilmiş tek tür biziz.

Benim nazarımda, insanın kökeni sorusunu sormaya mahal yoktur. Başlangıç noktası itibarıyla doğada yaşayan sosyal bir hayvan türü olduğumuz açıktır. Toplumsal bağları bir anda keşfetmedik; bir toplum kurmak için aramızda herhangi bir sözleşme yapmadık. Toplumsal sözleşme teorisi tarihsel yönü dışında manasızdır. İlahi hukuk temelli monarşiden ve feodal ilişkilerden kurtulmak için Rousseau gibi büyük filozoflar, toplumu, kendi aralarında eşit ve özgür olan bireylerin hür iradeleriyle dâhil oldukları ilişkiler temelinde -bir sözleşme formunu alacak bu ilişkiler üzerinden- yeniden kurmanın gerekli olduğunu düşündüler. Bu, Aydınlanma felsefesinin başlangıcının ve aristokrasinin ve kraliyetlerin iktidarının sorgulanmasının habercisi olan siyasi ve tarihsel bir kırılmaydı. Ancak, insanlığın toplumsal bir sözleşmeden doğduğu savını destekleyerek insanın kökenine dair tartışmalarda bu fikri ön plana çıkarmanın artık hiçbir anlamı yoktur.

Dolayısıyla toplumun kökeninde veya temelinde ne yatar sorusu hâlihazırda yanıtlanmış bir sorudur. İnsanlar hiçbir zaman bir gün bir araya gelip toplumu "kurmamıştır" -bunu yapmaları da gerekmemiştir-, ancak içinde yaşadıkları toplumu başka toplum formları doğrultusunda *dönüştürebilme*, ortak yaşamlarını farklı biçimlerde düzenleyebilme, kendilerini çevreleyen evreni farklı şekillerde düşünebilme becerisine her zaman sahip olmuşlardır. Bu beceriyi de farklı düşünme ve davranma biçimlerini *imgeleme* imkânını kendilerine tanıyan beyinlerine borçludurlar.

Üçüncü Bölüm

Akrabalık Sistemleri

Şimdi de antropolojideki çalışmalarımın bazı yönlerinden bahsedelim. Yirmi yıllık bir dönemin neredeyse yedi yılını kabile olarak adlandırılan bir toplumda geçirdim. Bir kabile ve bir etnik grup arasındaki farkları gözlemleyebilme şansına sahip oldum. Örneğin, bugün Orta Asya'nın büyük bir kısmında kabile ve etnik gruplar halen başat bir durumdadır. Bunlar geçmişin kalıntıları değil, modern ve oldukça etkin tarihsel aktörlerdir. Bu tür bilgiler günümüz dünyasının jeopolitiğini anlayabilmek adına yararlıdır. Kabileleri büyük toplumların gelişiminin geride bıraktığı tortu gibi görmemek gerekir. Çoğu devlet, kabilelerin dönüşümünün sonucu olarak ortaya çıkmıştır ve yine birçoğunun temelini kabile konfederasyonları oluşturmuştur ve halen de oluşturmaya devam etmektedir. Dolayısıyla bir devletin ortaya çıkışı kabileleri otomatik olarak ortadan kaldırmaz; hatta bir devlet, var olmak için bu kabilelere yaslanabilir.

Baruyalar, başka bir yerde, Bravegareubaramandeuc'ta yaşamış atalarının soyundan geldiklerini söyler, ancak yakınlarında yaşayan ve akraba dilleri konuşan diğer komşu iki kabile de aynı atalardan geldiklerini söyler. Aslında bir etni, ortak ataların soyundan geldiklerini düşünen veya bunu id-

dia eden kabileler bütünüdür. Baruyalar ve komşu kabileler, zaman zaman dost, zaman zamansa birbirine düşmandı, ancak her halükarda bedenleri ortak kökenlerine tanıklık ediyordu. Birilerinin giydiği veya taktığını (peştamal, çeşitli tüyler, deniz kabukları) diğerleri de giyiyor veya takıyordu.

Çalışmalarımın ilerleyen aşamalarında Pierre Lemonnier, Jean-Luc Lory ve Pascale Bonnemère gibi genç araştırmacılar bana katıldı ve Baruyalara komşu olan veya olmayan diğer kabilelere gittiler. Ankaveleri inceleyen Pierre Lemonnier bir anlatı ve bununla bağlantılı önemli bir mitik açıklama keşfetti: Buna göre, farklı kabileler, uzuvları ayrılmış bir ilk insanın parçalarından doğmuştu. Ankaveler bu insanın kanını toplamış, geriye kalan kemikler ise Baruyaların da parçası olduğu grubun diğer kabilelerini oluşturmuştu. Mitolojiler, imgesel bir formda, bir yerlerden gelindiğini söyler.

Bir kabile, kendi bölgesi ve o bölgedeki kaynaklar ve sakinler üzerinde egemenliği olan ve genellikle klan olarak adlandırılan insan grupları, akrabalık grupları bütünüdür. Bir bölgenin sakinleri arasında ataların ruhları, akarsuların, dağların, doğanın ruhları da olabilir.

Antropologlar arasında ve genel olarak medyada da ilkel, yani devletsiz toplumların, akrabalık ilişkilerine dayandığı söylenegelmiştir. Klanlara bölünmüş bir toplumda uzunca bir süre yaşadım ve şunun farkına vardım ki bu toplumun var olmasına, yani toplumun kendisini bir bütün olarak kavramasına, temsil etmesine, ritüeller yoluyla kendini yeniden üretmesine ve kendi bölgesi üzerinde egemenliğini tesis etmesine olanak sağlayan şey akrabalık ilişkileri değildi. Baruya toplumunu toplum yapan şey aslında siyasi-dini ilişkilerdi.

Tüm klanların tüm üyelerini bir araya getiren büyük erkek ve kadın inisiyasyon törenleri toplumun bir bütün olarak yeniden üretildiği bu anlardan biriydi. Tüm köylerden ve sülalelerden dokuz ila on yaş arasındaki tüm erkek çocukları *aynı anda* inisiye edilirdi. Kız çocukları ilk adetlerini gördüğünde, onlar da aynı şekilde hep beraber inisiye edilirdi. Vadideki köylerde aynı yılın farklı zamanlarında ilk adetlerini gören birden çok genç kız olabileceğinden, kadın inisisyasyonlarını düzenleyebilmek için en azından bir düzine genç kızın adet görmüş olması beklenirdi. Bu inisiyasyon törenleri vadideki tüm klanlardan kadınları bir araya getiren ritüellere olanak verirdi. Bu ritüeller akrabalığı kapsar, ama aynı zamanda da onu aşar ve neticede akrabalığın kendisini bir bütünün, yani kabilenin yeniden üretiminin hizmetine koşar. Tüm bu ilişkiler Batılıların siyasi-dini olarak adlandırdığı ilişkilerdir. Bunlar aynı zamanda Güneş ile (çünkü Güneş, Baruyaların "baba" ilahi gücü olarak ritüellerde hep vardır), ama aynı zamanda ayla ve inisiyasyon evi etrafındaki ataların ruhlarıyla, tıpkı nehirlerin veya ormanların ruhlarıyla olduğu gibi, kurulan ilişkilerdir.

Bir antropolog olarak çalışmalarımda, akrabalık sistemlerinin analizini -özellikle Lévi-Strauss ve ardından Françoise Héritier tarafından incelenen bu alanı- sistematik biçimde ele aldım. *Métamorphoses de la parenté* başlıklı kitabımda[4], 162 topluma ait 162 farklı akrabalık sistemini karşılaştırdım. Böylelikle tüm akrabalık sistemlerinin aslında altı temel unsurun farklı kombinasyonları olduğunu açıkça ortaya koyabildim. Bir akrabalık sisteminin, her zaman farklı

4 T.S.N.: *Métamorphoses de la Parenté*, Paris, Fayard, 2004; Flammarion, Champs essais, 2010.

şekiller alabilen altı unsurun bir kombinasyonundan ibaret olması bir sabittir [*invariant*]. Bu altı unsur bir akrabalık sisteminin kuruluş ilkelerini oluşturur.

Birinci ilke: *soy*. Fransızlar bunu soy bağı olarak adlandırır. Birçok toplumda soy sadece erkek tarafından ilerler. Bu durumda babayanlı bir sistemden söz ederiz, yani babanın klanına aitizdir. Veyahut soy sadece kadın tarafından ilerler, bu durumda da annenin klanına aitizdir. Fakat tüm sistemlerde bir erkek ve bir kadının kızı ya da oğluyuzdur. Aslında birçok toplumda soy ve soy bağı ayrı gerçekliklerdir. Fransa'da hem anne hem de babanın soyundanızdır. Fakat hukukçular hiçbir zaman "soyundan gelen" demez, bunun yerine soy bağı kelimesini kullanırlar. Avrupa akrabalık sisteminde öncelikli bir soy ilkesi yoktur, babanın soyadını almak haricinde -ki bu da reşit bireyin talebi sonucunda yasal olarak değiştirilebilir. Örneğin, soyadımı Godelier yerine, annemin soyadını da ekleyerek Godelier-Arduin şeklinde, hem babamın hem de annemin soyadını kullanacak şekilde değiştirmem mümkündür.

İkinci ilke: soy ilkesinin tamamlayıcısı olarak *ittifak*. Günümüz Avrupası çok değişti, evlilik artık evrensel bir kurum değil. Evlenmeden de serbest bir birliktelik içerisinde beraber olmak ve yaşamak mümkün. Fakat her toplumda kiminle evlenmenin mümkün olduğunu ya da olmadığını belirleyen kurallar vardır (aynı kasttan, ırktan veya dinden kişilerle evlenme zorunluluğu, vs.).

Üçüncü ilke: İttifak ve soy, her toplumda mevcut olan ve temel bir rol oynayan üçüncü bir ilkeden doğar ve bu sayede birbirini tamamlar: *ensest yasağı*. Bir erkek kızıyla,

kız kardeşiyle ya da annesiyle evlenemez. Kişi en yakın akrabaları arasından değil, daha uzaktan biriyle evlenmelidir. Ancak bunu söylerken dikkatli olmakta fayda var, çünkü aslında durum göründüğünden daha karmaşık. Antropolojik araştırmalar antik Mısır ve Pers'te erkek ve kız kardeşler arasında evlilikler yapıldığını göstermiştir. Psikanalistler, antropologlar ve yazarlar arasında ensest yasağına dair neden bu denli tartışma vardır?

Cevap göründüğünden daha basit. Ensest, aileler ve klanlar içindeki hem otorite hem de dayanışma ilişkilerini zora sokar. Örneğin bir kişi, baba ve erkek olarak, kızıyla cinsel ilişkide bulunursa, kızıyla karısını bir anlamda rekabet içerisine sokmuş olur. Böylece, nesiller arasındaki otorite ilişkilerini ve aynı zamanda aile üyeleri arasındaki dayanışma ilişkilerini de yok etmiş olur. Bir ailede ensest olduğunda bu, ailenin kendi içine kapanmasına sebep olur. Ancak ensest yalnızca kan bağını etkilemekle kalmaz, aynı zamanda akrabalığın iki temel unsuruna da zarar verir: soy ve ittifak. Ensest ile hem eşimin ailesiyle kurduğum ittifaka hem de aile içi ilişkilerime zarar vermiş olurum.

Dördüncü ilke: *ikamet*. Kişiler bir çift oluşturduklarında nerede yaşayacaklardır? Baba tarafının yanında mı? Anne tarafında mı? Yoksa başka bir yerde mi? Genel olarak 20.yüzyılın başlarında Avrupa toplumlarında gençler ayrı bir yerde aile kurmak için kendi ailelerinin yanından ayrılırdı. Oysa bugünün daha çetin ekonomik koşulları altında çocuklar, yetişkin bir yaşta dahi, bazen aile evine kız ya da erkek arkadaşlarıyla beraber dönebilmektedir.

Beşinci ilke: *bir akrabalık terminolojisi.* Amerikalı ant-

ropolog Lewis Morgan tarafından akrabalık terminolojilerinin keşfi ve bunların sistematik olarak incelenmesi, antropolojinin sosyal bilimler arasında kabul görmesini sağlayan kurucu edimlerden biridir. Bununla birlikte, akrabalık terminolojileri soyun yürüme biçimlerinden bağımsızdır ve "kan bağı" ve "yakınlık", yani bir bireyi diğerlerine bağlayan ittifak ilişkilerini imleyen az sayıda (ortalama 20 ilâ 30 arasında) kelimeden oluşur.

Altıncı ilke: *çocuk yapma sürecine dair bir dizi temsil.* Bunlar, basit akrabalık ilişkilerinin ötesindeki aktörleri ve güçleri devreye sokan, çocuk yapmaya dair ön kabulleri ve (imgesel) temsilleri kapsar: Çocuk yapabilmek için sadece bir erkek ve bir kadın yeterli değildir. Örneğin, "babayanlı" bir toplumda, bir bebeğin yalnızca erkeğin spermiyle vücut bulabileceği ve kadının rahminin ise sadece bir hazne vazifesi gördüğü düşünülür. "Anayanlı" bir toplumda ise spermin, kadının adet kanından doğan fetüsün oluşumunda bir rolü olmadığı düşünülür. Ancak her iki durumda da fetüse can vermek için, örneğin erkek ya da kadın tarafından bir atanın o fetüste yeniden bedene kavuşması gerekir.

Lévi-Strauss'un akrabalık anlayışı üzerine de birkaç şey söylemek gerekir. O dönem için Lévi-Straussçu akrabalık analizi ileriye doğru gerçek bir sıçrayıştır. Ancak yaptığı analizde Lévi-Strauss, akrabalık ilişkilerinin tek bir yönünü fazlasıyla ve yersiz biçimde ön plana çıkarmıştır: ittifak ilişkileri. Ona göre akrabalık, temelde kadınların erkekler arasında ve erkekler için değiş-tokuşudur. Oysa bu evrensel bir olgu değildir çünkü kadınların da erkekleri değiş-tokuş ettiği toplumlar mevcuttur. Neticede Lévi-Strauss, *Les Structu-*

res élémentaires de la parenté'de[5], ittifakı [akrabalık] sistemlerinin yapısının en ön saffına yerleştirir ve soya ikincil bir rol verir. Aslına bakılırsa, o dönemlerde [akrabalık çalışmalarında, t.s.n.] her zaman soya vurgu yapan İngiliz ve Anglo-Sakson antropolojisine karşı çıkmak isteyen Lévi-Strauss, böylece rolleri tersine çevirmiş ve ittifakın önemini göstermiştir. Ne âlâ, fakat ittifakı bu derece ön plana çıkartıp, meselenin soyla ilişkili kısmını bir o kadar geri plana atmak da uygun değildir. Neticede her İkisi de [soy ve ittifak, t.s.n.] akrabalık ilişkileri açısından aynı düzeyde önemli fakat aynı işlevi yerine getirmeyen iki temel unsudur.

Bu, Lévi-Strauss'un teorisinin sınırlılıklarından birine dair ilk eleştirimdi. O zamanlar *Métamorphoses de la parenté* başlıklı kitabımı yazmak için oldukça uğraşmıştım. Ve yine o dönemler, dünya çapında akrabalık ilişkileri teorisyeni olarak çalışan kimseler arasında (örneğin ABD'den Thomas Trautmann, Oxford'dan Nick Allen ve Brezilya'dan Eduadord Viveiros vb. dâhil olmak üzere) şu soruyu soran çok fazla kişi yoktu: Tarih boyunca akrabalık sistemlerinin bir evrimi gerçekleşmiş miydi? 1877'de yayımlanan ikinci kitabı *Ancient Society*'de[6] Lewis Morgan, akrabalık sistemlerini üç evrimsel aşama dâhilinde sıralamıştı: yabanlar (tarihöncesinin ilk dönemlerinden gelenler), barbarlar ve medeniler (sonuncusu elbette Avrupalılar ve Avrupalıların en medenileri olarak da Amerikalılardı). İnsanlık tarihini bu şekilde üç aşamaya indirgemenin ve tüm toplumları belli kutucuklara koyup sıralamanın hiçbir anlamı yoktur, üstüne

5 T.S.N.: *Les structures élémentaires de la parenté*, Paris, PUF, 1949.

6 T.S.N.: London, MacMillan and Company, 1877. Türkçesi: *Eski Toplum* 1-2, Çev. Ünsal Oskay, İnkılap Kitabevi, 2021.

üstlük medenilerin barbarlığı unutularak insanlığın bir kısmı "yaban" ve "barbar" kategorilerine sokuluyorsa.

Neticede çok azımız akrabalık sistemleri arasında sebebini anlayabileceğimiz bir ardışık düzen olup olmadığını araştırıyordu. Gerçekten de çok az sayıda akrabalık sistemi "tipi" vardır. Genel döküm hâlihazırda 19.yüzyılın sonunda çıkarılmıştı. Bilinen tüm akrabalık sistemleri şu ana tiplerden birine veya diğerine aittir: İrokua, Eskimo, Sudan, Polinezya, Dravidyan, Crow-Omaha ve Avustralya.

Güney Hindistan'da, Amazonlar bölgesinde ve başka yerlerde halen karşılaştığımız sistem tipine "Dravidyan sistemi" denir. Bu sistemler, toplumu, kadın veya erkek her birey için, evlenilebilir olanlar ve olmayanlar şeklinde ikiye ayırır.

Bu sistemlerde erkek çoğu zaman dayısının kızıyla evlenmek durumundadır. Burada akrabalık ilişkisi hem bir kan bağı ilişkisi (çünkü annemin erkek kardeşinin kızıyla evlenirim) hem de bir ittifak ilişkisidir (çünkü dayım eşimin babasıdır). Dayımın kızıyla evlenerek, babamın onun klanıyla yapmış olduğu evliliği yeniden üretmiş olurum ve bu böyle devam eder gider.

Bu sistemi çok kolay bir şekilde A bireylerinin B ile ve B bireylerinin de A ile evlendiği iki yarımlı bir sisteme dönüştürebiliriz. Böyle bir durumda bir A erkeğinin karısı her zaman B olur ve bir B erkeğinin karısı da her zaman A olur ve bu, nesilden nesle bu şekilde aktarılarak gider.

Ancak bu iki yarımın her birini de ikiye bölebiliriz. Böylece dört bölümlü sistemler üretmiş oluruz. Bu dört bölüm

de sırasıyla ikiye bölünebilir, bu da sekiz alt bölüm yapar; böylelikle izah edebileceğimiz Avusturalyalı Aborjinlerin [akrabalık] sistemlerinin çoğunluğu bu türdendir.

École des hautes études en sciences sociales'da (EHESS) araştırma direktörü olan meslektaşım Laurent Dousset, Avustralya'nın Batı Çölü'nde üç yıl yaşadı. Kendisini "Aluridja" sistemine sahip toplumların ortasında buldu. Bu sistem, Lévi-Strauss ve büyük bir Avustralyalı akrabalık uzmanı olan Elkin tarafından "atipik" olarak nitelenmişti.

Lauren Dousset, yüzlerce evliliği gözlemlediği sahadaki çalışma yıllarının sonunda bu sözde "gizemi" çözmeyi başardı: Aslında ortada atipik hiçbir şey yoktu. Kendi mantığında bu sistem dravidyan tipte bir sistemdi, fakat bu o zamanlar bilinmiyordu. İnisiyasyonlar sırasında bireyler, evliliklerle teşkil edilmiş gruplara uymayan bir şekilde ve daha ziyade kuşakları temel alan yarımlara göre sıralanıyordu.

Laurent Dousset böylece Lévi-Strauss sonrası döneme denk düşen (zira çalışması Avustralya'daki akrabalık sistemleri üzerine yürütülmüş ilk büyük çaplı araştırmaların sonuçlarına dayanıyordu) temel bir şey keşfetmişti: Avustralyalı sistemler muhtemelen *dravidyan kökenliydi* ve bu sistemlerden bazıları, kimle evlenileceğini, kimin kimle ve kim vasıtasıyla inisiye edileceğini tanımlamaya imkân veren toplumsal gruplar (yarımlar, bölümler, alt-bölümler) arasında bireyleri dağıtabilmek için bölümlü ve alt-bölümlü sistemlere dönüşmüştü.

Ardından yönümüzü Amerika'ya çevirdik. Bugün Kuzey Amerika Yerlilerinin tüm akrabalık sistemlerinin Ame-

rikalılar tarafından çıkarılmış iyi bir kartografisine sahibiz. Aslına bakılırsa, Yerlilerin (Apaçiler, Navaholar, Huronlar, İrokualar vb.) kendilerine tahsis edilen yerlerde kontrol altında yaşamaya zorlanmış olmaları, antropologlara onları bu kısıtlanmış bölgelerde yakından inceleme ve onlarla birlikte, Beyazların Amerika'ya ayak basışından önce var olan sistemlerin bir kartografisini çıkarma fırsatı tanıdı. Peki ne gibi sonuçlara ulaşıldı? Kuzey Amerika'da da dravidyan sistemlerin geçmişte var olduğu bulunmakla kalınmadı, aynı zamanda bu sistemlerin bazılarının İrokua ya da Crow-Omaha sistemlerine dönüştüğü de keşfedildi –ancak bu dönüşümün kendisi daha karmaşık bir meseledir.

Bunun üzerine, daha sonrasında birkaç uzman tarafından tartışılacak bir hipotez öne sürdüm. Oldukça basit olan dravidyan sistemlerinin dönüşüm gücü verili kabul edilirse, devletlerin ortaya çıkışından önce insanlık tarihinde kabile oluşumlarının yaygınlaştığı bir dönemde, avcılık-toplayıcılık döneminden henüz çıkmış insan grupları, örneğin İrokua sistemini icat ederek yeni var oluş koşullarına uyum sağlamış olabilir miydi?

Zamanında aklıma gelen ve bugün anekdot gibi görünebilecek bir düşünceyi anımsıyorum. Yeni Gine'de Baruyalarla beraber yaşıyor ve onların akrabalık ilişkilerini inceliyordum. Lévi-Strauss'a Baruya akrabalık sisteminin bir İrokua sistemi olduğunu, ancak anayanlı olan Kuzey Amerikalı İrokualardan farklı olarak Baruyaların babayanlı olduklarını yazdım. Fakat akrabalık sistemlerinin, Kuzey Amerikalı İrokualarda anayanlı olan soy ilkesi dışında İrokua tipi olduğunu bilmenin Baruyalara ne gibi bir faydası olabilirdi?

Neticede Baruyalar yaşamlarını kendi kurdukları toplumsal ilişkiler ve akrabalık sistemleri dâhilinde sürdürüyorlardı ve ihtiyaç duyarlarsa tüm bunları değiştirmek ya da farklı bir yöne çekmek de onların kararıydı. Oysa bir antropolog olarak benim bakış açım kökten farklıydı: Baruya akrabalık sisteminin babayanlı bir İrokua sistemi olduğunu keşfettiğimde, *insanlık tarihi boyunca aynı tip akrabalık sisteminin aralarında hiçbir coğrafi ya da tarihi temas olmaksızın birçok farklı yerde ve toplumda ortaya çıkabilmiş olduğunu* da kavramış oldum. Bu da beni, sahada doğrudan gözlemlemediğim başka akrabalık sistemlerini Baruyaların sistemiyle karşılaştırmamı ve sadece Baruyalar özelinde kendisini dayatmayan bir teorik sorunu çözmemi gerektiren bir mesaiye, teorik çalışmanın bir diğer safhasına götürüyordu. Burası bilimsel çalışmanın kalbine, yumuşak olarak nitelenen sosyal bilimlerin sert çekirdeğine dokunduğumuz yerdir. Daha henüz düne kadar Amerika Birleşik Devletleri'nde, Postmodernizm'in etkisiyle birlikte, diğer kültürlerdeki eylem ve duygulanımların mantığını anlamak imkânsız bir görev gibi görülmekteydi, çünkü bir antropoloğun kendi toplum ve kültürüyle arasına mesafe koyamayacağı varsayılıyordu. Oysa kendimize şu soruyu sormayı başardığımızda ("Aynı yapının, aralarında hiçbir coğrafi ve tarihsel bir temas olmaksızın farklı yerlerde ortaya çıkması nasıl ve neden mümkündür?"), sadece bir Baruya "uzmanı" olmaktan başka bir şeye dönüşmüş oluruz. İnsanlık tarihini kendi çeşitliliği ve mantığı içerisinde anlamaya ve açıklamaya çalışan bir bilim insanına dönüşürüz. Başka bir deyişle, kendimize *insanlığın evrimi ve tarihi* hakkında sorular sormuş ve böylece bir *insanlık tarihçisine* dönüşmüş oluruz. ·

Henüz herhangi bir teorik çerçevede çözümlenmemiş yapıların ortaya çıkışını açıklamaya çalışmak gibi zorlu bir sorunla karşı karşıya kaldığınızda, sosyal bilimlerin çalışma alanının sınırlarına ulaşmış olursunuz. Ama kendimize sorular sormaya devam etmemiz gerekir. Neden bu kadar az [akrabalık] sistemi var? Akrabalık sistemlerinin doğuşu ile insanlık tarihinin çeşitlendiği dönemler arasında bir bağ var mı? Yeni Gine'deki Baruyalar nasıl oluyor da Kuzey Amerika'daki İrokualarla benzer bir sisteme sahip olabiliyor, üstelik birincilerin soy ilkesi babayanlı, ikincilerinki ise anayanlıyken? Böylece soy ilkesinin, yapının diğer yönlerinden bağımsız olduğunu keşfettim. Toplumların çocukların, kadının ya da erkeğin soyuna mı bağlı olacağına dair seçimler yaptığı açıktır. Fakat çocukların soyu kadın tarafına bağlandığında bu, kadının erkek kardeşinin, yani dayının başka bir sistemde edinemeyeceği kadar önemli bir konum edinmesi anlamına gelir. Böylelikle ince eleyip sık dokuyarak, hâlihazırda bildiklerimizin sınırında olan ve çözmemiz gereken problemlere ulaşırız.

Tüm akrabalık sistemlerinin içerdiği altı bileşene geri dönmek istiyorum. Bu, kendilerine ders de verdiğim genç araştırmacıların sahada doğru soruları sormalarına olanak verecektir. Soy ilkeleri nelerdir? İttifak kuralları nelerdir? Yeni bir çift için emirler ve yasaklar nelerdir? Ensest tabusu nedir?

Antik Mısır ve Pers'te erkek ve kız kardeş evliliğinin mevcudiyetinden hızlıca bahsetmiştik. Böyle bir birliktelik ilahi bir evlilikti çünkü insanlara yaşam veren tanrılar arasındaki birliktelikleri yeniden üretiyordu. Bugün birtakım arşivlerin

keşfi sayesinde, Tanrı olması sebebiyle sadece Firavunun değil, ufak devlet memurlarının da kız kardeşleriyle evlendiğini biliyoruz. Buna karşın, antik Mısır'da bir erkek kardeş kız kardeşiyle ve bir kız kardeş de erkek kardeşiyle evlenebilse de, babanın kızıyla herhangi bir ilişkiye girmesi yasaktı. Aynı şekilde annenin de oğluyla bir ilişkiye girmesine izin verilmiyordu. Böylelikle, ensest yasağı kuşaklar *arasında* varlığını sürdürebilirken, dini sebeplerle, yani içine doğulan ideolojik evrenin yeniden üretimine katkıda bulunmak için kuşak içi birlikteliklerde kaldırılabiliyordu.

Antik Pers'te ise kutsal evlilik bir kadın ve erkeğin, yani bir erkek kardeş ve kız kardeşin birlikteliği demekti ve bu evliliğin, bizzat kendisi de kız kardeşiyle evlenmiş bir keşiş tarafından gerçekleştirilmesi gerekiyordu. Bu türden bir çiftin sahip olduğu statü toplumda en değer verileniydi. Peki neden? Çünkü Maniheizm inanışına göre dünya iyilik ve kötülük arasında bölünmüştür. İyiliğin alanını genişletmek için kız kardeşle evlenilmesi gerekir. Böylece kız kardeşleriyle evlenenler, toplumda ve evrende kötülüğü gerileten kimseler olarak birer toplumsal kahramana dönüşüyor ve cennette ilk sırayı hak ediyorlardı.

Hepsi değil ama çoğu din için cinsellik korkunç şeylerin kaynağıdır, onu arzu ve zevke değil, üremeye tabi kılmak gerekir. Ancak insan cinselliği toplum dışıdır: Örneğin kişi annesini arzulayabilir. Toplum cinsel pratikleri her zaman cinsellik dışı pek çok şeye, aileye, ekonomiye, dine tabi kılmak zorundadır. Hiçbir toplum tamamen serbest bir cinselliğe göz yummaz ve hepsi ona kısıtlamalar dayatır. Tüm toplumlar cinselliği cinsellikle alakası olmayan toplumsal

ilişkilerin üretimine tabi kılar. Cinselliği onunla hiçbir alakası olmayan toplumsal ilişkilerin yeniden üretimine tabi kılarak tüm toplumlar, erkek ve kadınların cinsiyetlendirilmiş bedenlerini, toplumda "hüküm sürmesi gereken" ve cinselliğin de "sosyalleşerek" yeniden üretimine katkı sunması icap eden toplumsal ve ahlaki düzen üzerine söylemde bulunan birer vantrolog kuklasına dönüştürür –bu söylemin kaynağı da elbette hiçbir zaman kuklanın kendisinde bulunmaz. Her toplum cinselliği erkek ve kadınların toplumsal varoluşuyla uyumlu kılmak zorundadır.

Neticede şu sonuca vardım: Bana yanlış şeyler öğretilmişti. İlkel denilen devletsiz toplumlar akrabalık ilişkilerine dayalı toplumlar değildir. Aile, Fransız toplumunun da temeli değildir. Benim gözümde toplumu kuran şey her zaman, biz Batılıların siyasi-dini dediği ilişkilerdir. Akrabalık ve aile, her birimize birincil kimliğimizi verir ama bize bir cep telefonu, bir havaalanı ve okul vermez. Akrabalık ve ailenin toplumun temeli olmadığı gerçeğini kabullenmeliyiz. Bunu Hıristiyan aile yapısını kurtarmak için sokaklarda gösteri yapan herkese söylemeli. Aile değişiyor ancak bu kurum insanların varoluşu, birincil kimlikleri ve ilk yaşam dengeleri için her zaman zaruri. Ancak toplumun kendisini kuran şey, siyasi-dini ilişkilerdir. Bu türden ilişkiler, ister klan ister kast isterse de sınıf olarak teşekkül etmiş insan gruplarının egemenliğini bir bölge ve bu bölge üzerindeki kaynaklar ve orada yaşayanlar üzerinde tesis etmeleri ölçüsünde toplumu kurar. Kendini bir toplum olarak gören her insan grubu için bu, akrabalık düzeyinde değil, akrabalığı kendilerinin yeniden üretimine tabi kılan daha geniş ilişkiler seviyesinde gerçekleşir. Toplumun mevcut olabilmesi

için toplumsal ve "ahlaki" bir "düzen" içerisinde tüm grupları birbirine göre konumlandıran, düzenleyen ilişkilerin kurulmuş olması gerekir.

Bizim toplumlarımızda işin bu kısmı daha gözle görülürdür. Eklenen ve çıkarılan maddelerle zaman içinde değişen bir Anayasa mevcuttur. Bu yasalar birlikte yaşamanın kurallarıdır. Fakat Fransız Anayasası elbette akrabalık kuralları değildir; ancak bu anayasanın, devleti dinden, siyasal iktidarın kullanımını da bu topraklarda beraber var olan farklı dinlerin dogmalarının otoritesinden -özellikle de bu dogmalara bağlı kalıp onlara göre yaşamlarını şekillendirenler üzerindeki otoritesinden- ayırma gibi bir özelliği vardır.

Dördüncü Bölüm

Armağan

L'Énigme du don[7] başlıklı bir kitap yazdım. Peki neden? Bir gün, Hindistan uzmanı antropolog meslektaşım Jean-Claude Galey, editörlüğünü yaptığı yeni bir uluslararası derginin ilk sayısı için benden bir makale yazmamı istedi. Neden olduğunu bilmeksizin spontane bir şekilde armağan üzerine bir makale yazmayı kabul ettim. Elbette saha çalışmalarım boyunca çeşitli armağan formlarını gözlemleyip deneyimlemiştim. Bu makaleyi yazmak için elbette Mauss, Lévi-Strauss, Sahlins ve onlarca farklı yazarı yeniden okudum. Bu yazarların her biri, karşı armağan olmaksızın armağanın da olmayacağını, armağanı birbirini tamamlayan ve birbirine karşıt işlemler zinciri olarak düşünmek gerektiğini savunan Mauss'un öneminin farkındaydı. Armağan verme yükümlülüğü, verilen armağanı kabul etme (aksi takdirde bu "savaş" manasına gelir) ve karşılığında armağan verme yükümlülüğünü kapsar. Ancak tüm bu bulgular üzerine çalışırken Lévi-Strauss, Mauss ve diğerlerinin üçüncü bir noktayı gözden kaçırdıklarını fark ettim. Gerçekten de bir yandan verilebilir şeyler; diğer yandan da satılabilir ve böylelikle tamamen devredilen şeyler vardır, zira satılan

7 T.S.N.: *L'Énigme du Don*, Paris, Fayard, 1996; Flammarion, Champs essais, 2008.

şeyler onları satın alana ait olmak için bizi terk eder. Ancak bir de ne verilmesi ne satılması ancak aktarmak için muhafaza edilmesi gereken şeyler vardır. İşte evrensel olarak ihmal edilmiş üçüncü nokta budur. Bu üçüncü grup nesneler, mal dolaşımına dâhil olmaz, çünkü şahıslar arasında verilen bir armağan, karşılığında alınabilecek bir armağan beklentisi oluşturur.

"Karşı armağan" terimi beni rahatsız ediyor çünkü Yeni-Gine'de bunun armağana dair Batılı bir bakış açısını dayattığını fark ettim. Avrupa'da bir yere yemek yemeye davet edildiğimde bir şarap şişesi götürürüm: Bana yapılan armağana bir karşı armağanla cevap veririm. Oysa sahada gördüğüm şeyler farklıydı. Bir klan başka bir klana bir kadın verdiğinde, bunun karşılığında kendisine yine bir kadın verilmesini bekler. İlk bakışta bu bir armağan-karşı armağan sistemidir. Fakat burada dikkat etmemiz gereken bir şey var: Armağan olarak alınan kadının karşılığında başka bir kadının verilmesi başlangıçtaki borcu silmez. Batılılar sıklıkla, alınan bir armağana karşılık bir armağan verildiğinde, ilk armağanı kabul etmekle doğan tüm yükümlülüğün silindiğini düşünür. Oysa bir klan armağan olarak bir kadın aldığında ve bunun karşılığında başka bir kadın verdiğinde, alınan armağanı geri vermiş olmaz, sırası geldiğinde vermiş olur. Böylece her iki klan da aynı (kadın) veren ve (kadın) alan statülerinde buluşmuş olur. *Sırası geldiğinde vermek, geri vermek değildir.* Bu, karşıdakinde, bendekinin aynısı bir yükümlülük yaratacak şekilde armağan vermektir. Sonuç: Başlangıçtaki armağanı-borcu silmeyen aynı statü ve aynı karşılıklı hizmet yükümlülüklerinde buluşmuş oluruz. Bu,

bankadan borç almak ve tüm parayı faiziyle geri ödeyip borcunu kapatmak gibi bir şey değildir. Burada ömür boyu sürecek bir ilişki ve yükümlülükler dokusu örülür. Mauss, agonistik olmayan armağanlar ve eşdeğerde bir armağanla karşılık verilemeyeceği bilinerek armağanın cömertliğiyle karşıdakini küçük düşürmek ve ezmek amacıyla yapılan agonistik armağanlar arasında bir ayrıma gitmişti. Piyasa ekonomisinin az geliştiği toplumlar da dâhil olmak üzere bugünün tüm toplumlarında şu üç kategoriden birine dâhil ürün ve toplumsal ilişkiler buluruz: satmak, vermek, aktarmak. Elbette küreselleşmiş kapitalizm ile birlikte meta yönelimli ekonomi ne kadar genişlerse, armağan ekonomileri de o kadar yerelleşmekte ve önemini yitirmektedir. Bugün armağan ekonomileri, ilkel denilen toplumlarda olduğu gibi tüm toplumu sarmaktan ve inisiyasyonlar örneğindeki gibi klanlar arasında birleştirici bir çimento işlevini yerine getirmekten uzaktır. Ancak bugün de halen tüm toplumlarda satın alamayacağımız şeyler vardır.

Her şey satın alınabilir ya da satılabilir değildir. Bazı "temel" şeyler aileler içerisinde dolaşımda kalmaya devam eder. Örneğin, 11 yaşında kendi sardığı sigaralarla sigara içmeye başlayan ve tüm hayatı boyunca inanılmaz bir tiryaki olan annemin çakmağı hâlâ bende duruyor. Öldüğünde çakmağını sakladım. Benim dışımda kimseyi ilgilendirmeyen bir durum bu. Fakat bazı önemli şeyleri de çöpe atmam mümkün değildi, onları kendim için saklamalı ve aileme neden onları sakladığımı söylemeliydim.

Neleri aktarırız? Her zaman, kendimizden ayıramayacağımız bir parçamızı. Bunların ne olduğu ise içinde yaşanılan

topluma ve aynı zamanda, verilmemesi gereken şeyleri cisimleştiren nesnelere bağlıdır.

Beşinci Bölüm

Ölüm

Son çalışmalarım arasında, tıpçıların ve hukukçuların talebi doğrultusunda büyük bir şevkle düzenlediğim, ölüm meselesini ele alan ve on üç antropolog ve tarihçiyi bir araya getiren bir sempozyumdan bahsetmek isterim. Bu sempozyum, *La Mort et ses au-delà* başlıklı kolektif bir kitabın doğmasına da ön ayak oldu.[8] Bu bana, kabile toplumları, devletli toplumlar, tek tanrılı dinlere sahip toplumlar (Yahudilik, Hristiyanlık, Müslümanlık), çok tanrılı dinlere sahip toplumlar (Hinduizm) ve sivil dinlere sahip toplumlarda (Antik Roma ve Antik Yunanistan, vb.) ölüme dair çeşitli kavrayışları, teorileri ve bunların ritüeller seviyesinde yol açtığı sonuçları, toplamda on dört farklı toplum üzerine ön dört ayrı bölümde okuma ve karşılaştırma şansı tandı. Ne yazık ki bu örneklemde tek eksik Afrika toplumları ve dinleriydi, fakat çalışmadaki katkıların toplamı kayda değer bir bilgi zenginliği sunuyordu.

Benimki de dâhil olmak üzere bu on dört farklı çalışmayı okurken, tüm toplumlar için ortak olan bir unsur, bir sabit keşfettim -Hindistan'daki dinlerin hususi evrenini betimleyen Jean-Claude Galey'in bir cümlesi sayesinde. Hinduizm ve Budizm inanışları, Yeniden Doğuş Döngüsünün varlığını

8 T.S.N.: *La mort et ses au-delà,* Paris, CNRS Editions, 2014.

bir önkabul olarak koyar: Her birey başka bir bireyin reenkarnasyonudur ve o da başka bir bedende yeniden dünyaya gelecektir. Eğer bir Hindu, yaşamı boyunca yaptığı iyi şeyler sayesinde tanrıların yanında bir ataya dönüşmezse, keza bir Budist yine yaşamında yaptığı iyilikler sayesinde Nirvana'ya ulaşmazsa, yani varoluşu "sönmezse", her biri Yeniden Doğuş Döngüsüne geri gönderilir. Jean-Claude Galey böylece Hinduizm'de ölümün yaşamla bir karşıtlık içerisinde değil, doğumla bir karşıtlık içerisinde olduğunu fark eder, zira her zaman bir ruhun reenkarnasyonuyuzdur ve başka bir bedende dünyaya geleceğizdir.

Bu cümlenin genel bir kapsam içerdiğini hemen anladım. İster tek tanrılı ister çok tanrılı ister kabile ister devlet temelli tüm dinlerde *ölüm yaşamın sonu değildir*. Yaşam, ölümden sonra da devam eder. Bu spekülatif önkabulü kaldırırsak geriye din de kalmaz.

Bu nedenle ölüm, tek tanrılı dinlerde ruh olarak tanımlanan şeyin bedenden ayrılmasıdır. Ölüm bir ayrılmaysa, doğum bir birleşmedir. Bu, bir kadın ve erkek arasındaki cinsel ilişkinin çocuk yapmak için yeterli olmadığı anlamına gelir. Çiftin beraber yaptığı bir fetüstür, fakat bu fetüsün bir çocuğa dönüşmesi için, ruhu yaratıp çocuğun içine yerleştirecek bir dış fail gerekir (ya yeniden bir bedende dünyaya gelen bir ata ya da bir tanrı). Örneğin Hristiyanlar için ruhu oluşturanın sperm olmadığı aşikârdır. Kadının rahminde gelişen fetüsün içine ruh Tanrı tarafından yerleştiriliyorsa, ilahi yaratılış süreklidir, hiçbir zaman kesintiye uğramaz, çünkü her doğum bir yaratılıştır. Hristiyanlıktaki temel mesele, Adem ve Havva'nın ilk günahı işlemiş olması ve bu gü-

nahın tüm insanlığa aktarılmış olmasıdır. Bundan dolayıdır ki fetüsün içine yerleştirilmiş bir ruh o anda ilk günahı da devralmış olur. Ve ruh ilk günahı üstlendiği içindir ki onu bu günahtan arındırmak gerekir: vaftiz. Vaftiz edildikten sonra birey arınmış bir ruhla bu dünyadaki yaşamına başlar. Bunun devamında artık, ölüm sonrası ilahi yargının kararınca ona cennet ya da cehennemin kapılarını açacak olan, kendi sevap ve günahlarının toplamıdır.

On dört dini karşılaştırırken, hepsinin yaşamın ölümden sonra devam ettiği fikrini paylaştığını gördüm. Hiç kimse bir ruhun bedeni terk ettiğini görmemiş olsa da bazıları bunu gördüğünü iddia eder. Dolayısıyla burada söz konusu olan, içerdiği tüm hissi, ritüel, maddi ve toplumsal sonuçlarla beraber, düşüncenin kendisinin ürettiği bir önkabulüdür. Bu önkabul, *ölüm sonrası bir yargılama* fikrini içerir.

Buna karşın, örneğin Baruyalarda ölüm sonrası yargılama fikri yoktur, zira ölümden sonra da bir yaşam, ölüler diyarında ikamet etme vardır. Bu ikamet, bazı klanlar için göklerde bir ikametken, diğerleri için yer altında bir ikamettir. Herhangi bir cezalandırmaya uğramış olmaksızın yaşarken birini öldürmüş biri, öldüğünde klanının ölüm sonrası dünyasına gider ve orada rahatça yaşamaya devam eder. Fakat doğru ritüeller uyarınca cenazesi kaldırılmamış bir ölü, kötü bir ölüye dönüşür ve yaşayanlara musallat olur.

Ölüm sonrası bir yargılamanın olduğu fikri fevkalade önemlidir. Antikite üzerine çalışan tarihçi ve arkeologların bu hususta ki fikirlerini aldım. Mısır'da elinde terazi tutan ölüm tanrıçası vardı. Tanrıça, bir tepsiye ölülerin kalbini, diğerineyse bir tüy koyardı. Kalbin bulunduğu tepsi daha ağır

basarsa, ölüm sonrası yargının sonucu olumsuz olurdu. Her ne kadar Mısırlılar bu türden bir ölüm sonrası ritüel imgelemiş olsalar da tüm ölüler, ölümlerinden sonra aynı cümleyi telaffuz ederdi: "Hayır, yanlış hiçbir şey yapmadım." Yani ölü her zaman terazinin sınmasından geçmek durumundaydı.

Böylece tarihin akışında, beşer adaletin, insanları layıkıyla yargılamak için asla yeterli olmadığı düşüncesi ortaya çıkmıştır. Sadece tanrılar bunu gerektiği gibi yapabilir. Doğu'da devletlerin doğuşu, süregelen savaşlar, yerle bir edilen şehirler, sürülen kabileler böyle bir dünya inşa eder. Milattan öne 3000 civarı Doğu'da, ölümden sonra cezalandırılacağımız ya da ödüllendirileceğimiz fikri ortaya çıkar.

Evrensel sabitlerin olduğunu ve bunların matematikte olduğu gibi düşüncenin ürettiği ancak [matematikten farklı olarak] olası bir sınamaya tabi olmayan ön kabuller olduğunu tespit etmek oldukça ilginçtir. Bu önkabullere inanmak gerekir çünkü doğrudurlar, oysa gerçekte bunlar onlara inanıldığı için doğrudur. Calvin, imanın görünmez olanı görme becerisi olduğunu söyler. Bu sav büyük bir kapsama [genelleme] alanı içerir.

Tüm toplumlarda, yakınların ölümüne dair, doğrudan pratikleri ilgilendiren üçüncü bir sabit vardır: Söz konusu olan, bir faninin son anlarında, kendisi bir mücadele olan o ıstırap anlarında takınılması gereken tavırdır. Ölmek üzere olan bir yakına karşı nasıl bir tutum sergilenmelidir? Kişi öldükten sonra cesedine ne yapılmalıdır? Ve cesedin defninden sonra kişinin hatırası adına nasıl bir yas tutulmalıdır? *Tüm toplumların ölümü çevreleyen ve evrensel nitelik taşıyan bu üç anı yönetmek için kuralları vardır.*

Baruyalar kişi ölmeden önce dahi ağlamaya başlarlar. Ölen kişiye kalması için yalvarırlar, neden gittiğini sorarlar. Alınlarını yırtar, kanlarını akıtırlar. Agresif bir tavır takınırlar, ölecek kişinin ağaçlarını keserler. Çinliler ise tam tersine, acılarını ölmek üzere olan kişi karşısında asla göstermezler, ona sessizce eşlik ederler.

Istıraptan sonra ölüm gelir. Ölü, gömülebilen, sergilenebilen hatta yenilebilen bir kadavradır. Bir ölüye gösterilebilecek en büyük saygının onun cesedini yemek olduğu toplumlar vardır. Bir Yeni Gine toplumu üzerine toplanmış sıra dışı bulgular üzerine çalışma fırsatım olmuştu. Söz konusu olan Forelerdi. Foreler üzerine yürütülmüş bu araştırma tıp alanında iki Nobel ödülü kazandı. Fore toplumunda oldukça az rastlanan ve deli dana hastalığına benzer bir hastalık vardı: "kuru hastalığı". Geleceğin Nobel ödülü sahibi ve benim de yakinen tanıdığım (zira Baruyalarla beraber yaşarken beni birçok kez ziyarete gelmişti) Amerikalı Doktor Carlton Gajdusek, Foreleri Doktor Sorensen ile beraber incelemiş ve dejeneratif bir nörolojik bozukluk olan bu hastalığı keşfetmişti.

Bu toplumda sadece kadınlar (erkekler değil) cesetleri yerdi. İngiliz bir doktor olan Whitfield, on yıl kadar önce Forelerin yanında yaşamaya gitmiş ve bir seneyi aşkın bir süre boyunca onlarla beraber kalmıştır. Doktor Whitfield'ın orada bulunduğu dönemde ölüleri yeme pratiği hâlihazırda misyonerler ve merkezi idare tarafından yasaklanmış olsa da, Foreler kendisine bir ölüyü pişirdikten sonra yemenin tüm aşamalarını anlatmıştır. Cesedin yenmesi, birbirini izleyen ritüeller eşliğinde aşama aşama gerçekleşmekte ve

sıkı toplumsal kurallara riayet etmekteydi. Cesedin şu veya bu parçasını kimin yeme hakkı vardı? Ölüleri yiyen neden sadece kadınlardı? Whitfield'ın yönelttiği bu sorulara kadınların cevabı şu olmuştur: "Bunu sevgi ve saygımız gereği yapıyorduk." Peki neden bu şekilde? İşte burada Fore kültürünün içine girmek gerekir. Babayanlı bir toplum olan Fore toplumu, bir erkek ve bir kadının birleşiminden doğan her beşer varlığın, kişinin öldükten sonra tamamıyla "babayanlı" olabilmesi için dışarıya atılması gereken bir dişil parça barındırdığını düşünen bir toplumdu. Dolayısıyla aslında bunun yamyamlıkla hiçbir ilgisi yoktu. Bu türden ölü yeme biçimlerini iç-yamyamlık (düşmanları yeme pratiği olan dış-yamyamlığın tersine klan için yamyamlık) başlığı altında tasnif eden antropologlar yanılıyor, çünkü burada söz konusu olan, dini ve metafizik bir edim. Çocuklarının bedenine menfi kısmı [dişil parçayı, t.s.n.] sokmuş kadınlar, bu kısmı yetişkinlerin ölümünde [bahsi geçen yamyamlık pratiği vasıtasıyla, t.s.n.] onların bedeninden geri çıkartmış oluyorlar. Böylece tüm ölüler babayanlı klanlarına, bir adı ve belli bir yeri olan ölüler diyarında atalarına katılabiliyor. Dolayısıyla bu durumda yamyamlıktan söz etmek güç. Fakat aynı zamanda bu, bir Avrupalı, Çinli ya da Yeni-Gine devletinden bir memur için anlaşılması zor, kabul etmesi ise daha da zor bir şey: bir yaban pratik.

Ve son olarak [ölümü çevreleyen] üçüncü an: cesede gereği yapıldıktan sonra (yakma, gömme, sergileme, vb.) yas süreci nasıl geçer? Örneğin Yahudilerin, yakınlarının ölümünü takip eden hafta boyunca kendi yemeklerini kendileri yapma hakkı yoktur. Diğer akrabaların ölü yakınlarına yemek hazırlaması gerekir.

Peki yas ne kadar sürmelidir? Örneğin bazı köylerde, dullar her zaman siyah elbise giyer. Sinemaya ya da dans etmeye gidilemez. Ölünün gidişine saygı duyulması gerekir. Bir süre sonra eski yaşam kaldığı yerden yeniden başlar.

Ölüm etrafında şekillenen bu üç an evrenseldir; fakat toplumlar bunların sayısız varyasyonunu üretmekten de geri durmamıştır.

Altıncı Bölüm

İmgesel

Sonrasında, ardı arkası kesilmeyen konferans ve seminerlere yol açmış imgesel ve simgesel nosyonlarını önce kendim için netleştirmek istedim. Böylece kendimi Sartre'ın 1936 tarihli "İmgelem" [*imagination*] ve 1940 tarihli "İmgesel" [*imaginaire*] kitaplarına gömülmüş olarak buldum. 1959'da felsefe yeterliliğine [*agrégation*] hazırlanırken her iki kitabı da okumuştum. Almanya'dan dönüşünde, Husserl'den ve dolayısıyla da fenomenolojiden etkilenerek yazdığı *İmgelem*'de Sartre, haklı olarak, kafamızdaki imgelerin düşüncede *bulunan* imgeler değil, *kendisini imge yapan* düşünce olduğunu gösterir.

Zamanında çok severek okuduğum fakat yeniden okuduğumda beni hayal kırıklığına uğratan *İmgesel* başlıklı kitabındaysa Sartre yine de çok önemli bir şeyin altını çizer: Hamlet'i oynayan bir oyuncu aslında Hamlet'i *oynamaz*, Hamlet'te kendisini *gerçek dışı hale sokar*. Bu derin bir düşüncedir. Sartre ayrıca, bir yağlı boya tabloya çok yakından baktığınızda yalnızca lekeler görebileceğimizi söyler. *Mona Lisa*'yı ancak tablodan uzaklaştığımızda görebiliriz.

1940 yılında yazılan bu kitapta Sartre, ne mitlerden ne dinlerden ne de siyasal imgesellerden bahseder (insanlığın komünizmle kurtuluşu vb.). Sartre ve diğer yazarları okur-

ken inanılmaz derecede basit ancak her defasında ihmal edilmiş bir şeyin farkına vardım: *İmgelenen her şey imgesel değildir.*

Peki o zaman imgelenen şey içinde imgesel olan ve olmayan nedir? Ve neden imgelenen her şey imgesel değildir? Bu bizi düşüncenin gücü üzerine bir sorgulamaya götürür.

Burada şu sorunla karşı karşıyayım: İmgelenmiş olan içinde imgesel olmayan bir şeyler vardır. Örneğin, bir gün bu metnin yayımlanacağını düşünüyorum. Bu, imgesel olmayan bir imgeleme durumudur, tabii eğer herhangi bir talihsizlik kitabın yayımlanmasını engellemezse. Başka bir örnek: Anneannemin çok sevdiğim çiçeklerle dolu verandasını hatırladığımda, gerçek bir şeyi imgeliyorum. Ama aynı zamanda var olmayan ya da asla var olmayacak şeyleri de imgeleyebilirim. Eğer böyleyse imgesel olan nedir? Kanımca imgeselin iki ana alanı vardır: bir yandan sanat, oyun, vb., diğer yandan da dinler ve siyasi-dini imgeseller.

Vivaldi'nin *Dört Mevsim* adlı eserini dinlediğimizde duygulanırız. Ancak burada duygulanım düşünsel değildir çünkü duyduğumuz, kelimeler değil, yalnızca melodik dizilimleriyle anlam kazanan seslerdir. *Dört Mevsim*'e kendi içimizden geldiğince her türlü anlamı yükleyebiliriz, ancak konser bittiği zaman, hayat kaldığı yerden akmaya devam eder. İskambil oyunu oynarken, küçük bir an boyunca sonunda bir kazanan ve kaybedenin olacağı bir uzam-zaman inşa ederiz. Futbol oynarken ya da Louvre Müzesi'ni ziyaret ederken de aynı şeyi yaşarız. Mona Lisa tablosu turistleri güzelliği ve esrarengiz gülümsemesiyle duygulandırır fakat Mona Lisa asla portresinden çıkıp yanınıza gelmeyecektir.

Mona Lisa tablosunun önünde durduğumuzda, "et ve kemikten" gerçek kadınlara kıyasla *gerçekdışı* bir gerçeklikle karşı karşıyayızdır. Mona Lisa tablosunu yeniden üretemeyiz, onu sadece kopyalayabiliriz, fakat kopya asla orijinali değildir. Sanat eserinin her zaman bir yaratıcısı vardır. Bir futbol maçı, buna uygun tasarlanmış bir alanda ve belirli bir zaman dilimi içinde gerçekleşir. Oyun, maçın sonucuna göre sevinç çığlıkları ya da hakaretlerle biter. Fakat maç bittiğinde, bir anlığına ara verilen gündelik yaşam kaldığı yerden devam eder.

Mitler ve dinler söz konusu olduğunda ise, kendini insanlar tarafından üretilmemiş gibi sunan ve kökenini başka bir yere bağlayan bir imgeselle karşı karşıyayızdır. Örneğin Kuran'ı ve Peygamberin sözlerini ele alalım: Muhammed'e hakikati, Tanrı'nın sözlerini ileten, Cebrail'dir. İsa ise kendini Tanrı'nın oğlu ve bizzat Tanrı'nın kendisi olarak sunar; bunun kanıtı da "mezarının boş oluşudur." Ölümünün ertesi günü kadınlar geldiğinde mezarı boştuysa bu, onun dirildiğinin kanıtıdır. Eğer İsa dirildiyse de bu onun Tanrı olduğu anlamına gelir. İsa'nın müritlerinden birinin onun dirilip dirilmediğine dair şüpheleri vardı. İnancı sarsılmış bu kişi, eğer bir kez daha İsa'yı görürse parmaklarını onun yaralarına bastırmak istediğini söyledi. Ve birdenbire Tanrı-İsa, müritleri arasında yeniden belirdi ve bu kişiden parmaklarını ellerindeki ve ayaklarındaki yaralarına bastırmasını istedi. Ve İsa ona şöyle dedi: "Gördüğün için inandın, ne mutlu görmeden inananlara." Calvin'in de dediği gibi, iman etmek, başkalarının görmediğini görmektir.

İnsanlar, onlara kendileri tarafından yaratılmamış gibi görünen ve böyle de deneyimledikleri gerçekdışılıklar ya-

ratırlar. Bunlar, geleceği inşa etmek için, eyleme geçmek için içerisindeki imgesellerle kitlelere sunulan dini inançlar veya siyasal söylemlerdir; örneğin, herkesin toplumdan "ihtiyacına göre" pay alacağı, çalışmanın bir gereklilik olarak değil, olası birçok uğraş arasında yapılan bir hür tercih olarak ortaya çıkacağı bir dünya gibi...

İmgeselin tatbik olduğu alan, iki devasa gerçeklik bütününün üretim alanıdır. Gerçekten de Mona Lisa'yı yaratmak, bir şapel inşa etmek, Meryem Ana'nın heykelini yapmak, hiç görmediğimiz İsa'nın temsillerini oluşturmak, tüm bunlar idealiteleri gerçekliğe, zenginliğe, kültürel mirasa, vb. dönüştürmektir. Bu gerçeklikler kendi kendilerine var olmaz çünkü onları biz yaratmışızdır.

Buna karşın, dini ya da siyasi-dini düşüncenin ürünleri, Mona Lisa'nın aksine, kendilerini kendi başlarına var olmuşçasına sunarlar. Lévi-Strauss, *Mythologiques*[9] başlıklı dört ciltli kitap dizisinin ilkinde mitlerin yazarının olmadığını söyler. Aslında mitlerin yazarı vardır fakat yapısal olarak bir anlatı ancak ve ancak yazarı yoksa bir mit gibi işleyebilir. Mit, çağları kat eden temel bir sözdür. Mitik ve dini düşüncenin içeriği sanki bu içerik insanlık tarafından üretilmemiş, tersine insanlığa indirilmiş gibi yaşanır. Bunlar, doğru olduğu düşünüldüğü için inanılan tartışılmaz hakikatlerdir. Örneğin, Kuzey Amerika yerlileri arasında Ay'ın yüzeyinin neden lekelerle kaplı olduğuna dair bir mit vardır. Aslında bu bir ensest hikâyesidir. Genç bir kadın her

9 T.S.N.: *Mythologiques*, t. I: *Le Cru et le cuit*, Paris, Plon, 1964; *Mythologiques*, t. II: *Du miel aux cendres*, Paris, Plon, 1967; *Mythologiques*, t. III: *L'Origine des manières de table*, Paris, Plon, 1968; *Mythologiques*, t. IV: *L'Homme nu*, Paris, Plon, 1971.

gece evine seviştiği aynı adamı kabul eder. Belli bir zaman sonra, bu adamın kim olduğunu bilmek ister. Bir gece sevişirlerken kadın, adamın vücuduna gizlice boya sürer. Ertesi gün, aşığının erkek kardeşi olduğunu anlar. Ensest yasağını çiğnemenin dehşeti içinde adam kaçar ve Ay'ın yüzeyindeki lekelere dönüşür. Mitik bir anlatı, atalardan, tanrılardan ya da Tanrı'dan inmiş sözdür, söylemdir.

Mona Lisa'yı bir kadınla karşılaştırırsak, bir kadın portresi olduğu için gerçek olduğunu söyleyebiliriz. Ancak Mona Lisa farklı bir seviyede gerçektir ve gerçek bir kadından "daha az" gerçektir. Burada gündelik yaşam deneyimine dayanan bir karşılaştırma kriterimiz var. Ancak insanları tanrılarla karşılaştırırsak, bu tanrıların gerçeklikleri, görünmez dahi olsalar, kendi gerçekliğimizden daha gerçek, hatta *gerçeküstü* gibi düşünülür ve yaşanır.

Dinler genel ve kapsayıcı açıklamalardır. Nereden geldiğimizi, kim olduğumuzu ve nereye gittiğimizi onlardan öğreniriz. Oysa ister tümdengelimci ister deneysel olsun modern bilim belli problemler için yalnızca belli açıklamalar sunar. Ve her açıklama yeni problemler yaratır. Ayrıca, açıklamaların açıklama olarak kabul edilebilmesi için, bu problemlerde uzmanlaşmış araştırmacılar topluluğu tarafından bunların doğrulanması gerekir. Ve bu bilim insanlarının Çinli, Amerikalı veya Rus olması, kültürel farklılıkları veya özel hayatları yargılarını etkilemez.

O halde insan zihninde iki tür mantık mevcuttur: mümkün ve imkânsızın birbiriyle karşı karşıya geldiği bir mantık ve imkânsızın mümkün olduğu bir mantık. En iyi ayakkabılarla bile, 2100 Olimpiyatları'nda birini 45 metre yüksekliğe

atlarken göremeyeceksiniz. Ve aynı şekilde, insanlar ellerini ateşe dokundurduklarında ellerinin yanacağını da bilirler. Ancak, eğer İsa'nın mezarı boşsa, bunun tek açıklaması Tanrı'nın oğlu olmasıdır. İmanlı olduğunuz zaman, her gün gördüğünüz ve yaşadığınız şeylerden daha gerçek şeylere, gerçeküstülüklere erişiminiz olduğunu düşünürüz. Dinler hiçbir zaman yok olmayacaktır çünkü bireyin inançlarına göre yaşamasını sağlayan genel ve kapsamlı cevaplar ve kurallar sunarlar. Bu yüzden iki mantık türüyle karşı karşıyayız. Biri, dün imkânsız olanın yarın mümkün olabileceğini bilmekle birlikte, mümkün ve imkânsız arasındaki sınırları çizen modern bilimin dayandığı mantık; diğeri ise imkânsızın bazen mümkün olabileceğini ve mucizelerin var olduğunu, vb. düşünen mantık. Gündelik yaşamda bu iki mantık sorunsuzca birlikte var olabilir. "Elinizi ateşe değdirirseniz, normalde eliniz yanar fakat benim de tanıdığım filanca geçen gün bunu yaptı ve hiçbir şey olmadı." Peki neden? "Bütün ineklerim birbiri ardına ölüyor, komşum kesin onlara bir büyü yaptı", vb. Tüm bunlar hiç kuşkusuz bizi insan zihninin ve toplumsal yaşamın temel yapılarından birine gönderir.

Sonuç

Sonuç kısmında antropolojinin ve sosyal bilimlerin rolü ve değerini vurgulamak istiyorum. Antropoloji benim mesleğim. Bu mesleği icra etmek, sahada diğerlerinin yaşamına "gömülmeyi"[10] içerir. Bu aynı zamanda, o toplumda kabul edilmeyi, diğerleriyle yaşamayı bilmeyi, insanların, onları anlamak ve tanımaktan ibaret olan işinizde sizinle işbirliği içine girmelerini sağlamayı gerektirir. Antropolog sahadayken, okula giden bir çocuk gibidir. Antropoloğun yanlarında yaşamaya gittiği erkek ve kadınların kendileri ona kim olduklarını söyler. Herhangi bir toplumun gündelik yaşamında, her gün bireyler doğar ya da ölür, birlikte iş yaparlar, vb. Biri öldürüldüğünde, cenazesinde bulunabilir miyiz? Biri bize neyi neden yaptıklarını açıklayabilir mi? Antropoloji mesleği, başkalarının yaşamına uzun süre dâhil olmayı ve onları gözlemlemeyi içerir. Bir antropolog, ilk sonuçlarına ulaşabilmek için aylarca beklemek zorundadır.

Katılımlı gözlem yapmak üzere uzun süre sahada kaldığımızda, sistematik gözlem olarak adlandırdığımız şeyi yapmaya başlayabiliriz. Böylece, başkalarının bizi oradan oraya sürüklemesindense, örneğin tüm klanlardan tüm bireylerin akrabalık ilişkilerinin dökümünü yapmak ya da kimin neyi,

10 T.S.N.: Yazar burada uzun erimli saha çalışmalarına ve katılımlı gözlem pratiğine referans veriyor.

nasıl ve neden yetiştirdiğini öğrenebilmek için bahçelerin kartografisini çıkarmak için o köyden bu köye giderken onların bize eşlik etmelerini isteyebiliriz. Ardından farklı amaçlar içeren tüm bu araştırmaları birbiriyle kesiştirip, netice itibarıyla hiç de öznel olmayan şeyler keşfedebiliriz. Bu artık bir Batılının kendi fikirlerini, imgelemini diğerlerinin yaşamına yansıtması değildir. Böyle bir çalışma neticesinde nihayet insanların eylemlerinin sebeplerini ve mantığını karayabiliriz. Elbette her şeyi anlayamayız fakat en azından erkek çocuklarının veya genç kızların inisiyasyonlarının ne anlama geldiğini, güneşin neden ilahi bir güç olarak görüldüğünü, vb. anlayabiliriz.

Günümüzde Baruyaların tamamı Protestan fakat onlar günah nosyonunun kendileri için hiçbir anlam ifade etmediği Hristiyanlar. İstedikleri tek şey, onlara iyi bir hasat ve av veren bir Tanrı. Eğer işler umdukları gibi gitmezse Baruyalar kilise değiştiriyor; hiçbir teolojik tartışmaya girmeksizin ve karşılığını da alacaklarını umarak kolaylıkla *Revival* cemaatinden *Christ of Church* cemaatine geçiyor, oradan da Pentikostlara katılıyorlar. Aslına bakılırsa bu, tanrılarla kurulan ilişkinin çok eski bir şekli. Günah nosyonu olmaksızın Hıristiyanlık başka bir şeye dönüşüyor. Tanrı'nın önünde gerçekleşecek ölüm sonrası yargılama olmaksızın, geriye ölümden sonra gidilecek ne cehennem ne de cennet kalıyor.

Egemen tek bir ekonomik sistemin olduğu günümüzün küreselleşmiş dünyasında, artık toplumların ve kültürlerin tümü kapitalizmin varlığına ve tesirine tabidir. Ancak birçok toplumda insanlar yaşam ve düşünce biçimlerinin Batılılaşmasına sınırlar koyuyor. Bu güç ve çıkar ilişkilerini ve top-

lumsal dönüşümleri anlayabilmek için antropolojinin uzun soluklu saha çalışmalarının yürütüldüğü bir disiplin olarak kalması elzem.

Sonuç olarak, Batılı olsun ya da olmasın, her antropolog kendi benliği üzerine sürekli çalışmak ve kendi kültürüyle arasına mesafe koymak zorundadır. Bir tarihçi ise kendi yaşadığı dönemle arasına mesafe koymalıdır, aksi takdirde anakronizm içerisine düşer, bu durumda kendi zamanının bakış açısını örneğin Antik Roma dönemine yansıtır.

Antropolog işini yaptığında, yani kendi toplumundan farklı bir toplumdan ya da kendi toplumunun bilmediği kısımlarından bireylerin yaptıkları ve düşündükleri şeylerin sebeplerini anladığında, bu insanların nasıl insanlar olduğuna tanıklık etmeli ve diğer halk ve kültürlerin nasıl toplumlar olduklarını kavratabilmek için bu insanlardan bahsetmeye kendini adamalıdır. Bu nedenle Batılı antropolog yargılarını askıya almalıdır. Bu, kendi üzerine sürekli bir çalışma demektir.

Bunun devamında sıra, politikacılara ya da başkalarına bildiğimizi kavratma ve toplumsal mücadelelerde yer alma sorumluluğuna gelir. Tam da bu sebeple eşcinsel evliliğini desteklemek adına iki defa Meclis Komisyonunda konuştum ve gazete ve derneklerde müdahalelerde bulundum.

Antropolog kariyerimin genel hatları böyle. Bugün beni ilgilendiren iki büyük soru var. Batılılaşmadan modernleşebilir miyiz? Ortaya çıkışından beri devletin işlevleri nelerdir? Mısırlıları, Mezopotamyalıları, Antik Çağ Çinlilerini karşılaştırırken, dünün ve bugünün siyasetçilerinin genelde

üçlü bir hedefe ulaşma iddiasında olduklarını fark ettim: halkın refahını sağlamak (böylelikle işsizlik ortadan kalkar); sosyal adaleti sağlamak (böylece dul ve yetimler güçlülere karşı korunur); düşmana karşı zafer kazanarak barışı sağlamak. Siyasetçiler sayesinde refah, adalet ve barış! Bu söylemlerin bir kısmı tamamıyla imgeseldir. Siyasal bir imgesel burada dini imgesele eklenir. Toplumlara göre, siyasal ve dini iktidar, firavunlarda olduğu gibi, tek bir kişinin şahsında birleşebilir ya da Avrupa monarşilerinde olduğu gibi, birbirine bağlı olmakla birlikte ayrı kalabilir veyahut bu ikisi tamamıyla birbirinden ayrılabilir, laik olan ve insanları inanıp inanmama konusunda serbest bırakan Fransız devleti örneğinde olduğu gibi.

İki yüzyıldan beri, Batı'nın askeri, sınai, bilimsel ve ticari üstünlüğü neticesinde, hiçbir halk kısmen Batılılaşmaksızın modernleşememiştir. Ve bu bir süre daha devam edecektir. Antropolog deneyimim üzerinden diyebilirim ki birçok toplumda insanların Batılılaştığını ancak buna yine de bir sınır koyduklarını görüyorum. Kapitalist bir ülke olan Japonya'da halen ne İmparatora ne Şintoizm'e ne Budizm'e karşı bir konum alınabilir. İran'da bir Cumhuriyet vardır –ki bu, Müslüman bir toplum için modern ve Batılı bir siyasal varoluş şeklidir. Ancak Yüce Rehber, Meclis'in tüm kararlarını iptal edebilir çünkü kendisi Kuran'ı en iyi yorumlayandır.

Tüm bu halklar değişiyor, modernleşiyor; sanayileştikleri anda Batılılaşıyor, çünkü sanayi ve sanayinin gelişimine olanak sağlamış tüm bilimlerin ilk ortaya çıktığı yer Batı. Bu nedenle bir teknoloji aktarımı gerekiyor. Ancak halklar kendilerine aşılmaması gereken kırmızı çizgiler de koyuyor.

Müslüman ülkelerde bu gayet açık. Batılılaşma asla Kuran'ı sorgulatacak seviyeye gelmemelidir.

Bugün, arkeoloji üzerine, Neolitik Çağın sonunda Mezopotamya'da, Mısır'da ve daha sonra da Kuzey Çin'de ortaya çıkan ilk devlet formları üzerine daha fazla kitap okuyorum.

O zamanlarda iktidarların nasıl olup da bir yandan tanrılarla ilişki kurmak ve bunu sürdürmek, diğer yandan da insanlara refah ve adalet vaat ederek onları yönetmek durumunda kaldıklarını anlamaya çalışıyorum.

Maurice Godelier

Toplumsal Yaşamın Temelleri

Toplumsal ilişki nedir? İnsanın bir "özü" var mıdır? Ne tür akrabalık sistemleri mevcuttur? Hâsılı, antropoloğun gözünde toplumsal yaşamın temelleri nelerdir? Sosyal bilimlerin hem saha araştırmalarının hem de sorgulamalarının merkezindeki bu soruları ele alan Maurice Godelier bu kitabında insan varoluşunun beş önkoşulunu tanımlıyor. Yazar'a göre insan, en başından beri hem biyolojik hem toplumsal hem de tarihsel bir varlıktır. Eğer böyleyse, kültürün insan varoluşuna sonradan "eklendiği" iddiası temelsizdir. İnsanlar toplumsal bağları ne bir anda keşfetmiş ne de bir sözleşme vasıtasıyla ansızın toplumu "kurmuştur." İnsan doğal olarak sosyal bir türdür, toplum halinde yaşamayı sonradan keşfetmemiştir. Ancak bu belirlenim insan gerçekliğinin tamamını da kapsamaz çünkü buna bir de tarih eklenir. Ne söylenirse söylensin tarihin bir sonu yoktur. Tarih, bireyler için olduğu kadar toplumlar için de her zaman ucu açık bir mümkünler uzamıdır.

ISBN 978-605943669 4
9 786059 436694

/heretikyayin